

Shiraz University
RiCeST
ISC

ISSN: 2008-7926

Journal of

Legal Studies

Scientific

Vol. 17, Issue 1, Spring 2025

JS

Journal of Legal Studies

Journal Homepage: <https://jls.shirazu.ac.ir/>
doi: <https://doi.org/10.22099/jls.2023.46388.4876>

Research Article

Analyzing the Reflection of the Risk-Based Approach Regarding Crime-Related Property in Iran's Legal System in Light of FATF Standards: A Comparative Perspective

Hossain Sobhani*

Ph.D.in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran

Article history:

Received: 19/12/2022

Accepted: 29/11/2023

Abstract

Introduction

The increasing complexity of organized macroeconomic crimes, particularly money laundering, necessitates a sophisticated and coordinated response at both national and international levels. The Financial Action Task Force (FATF), as the leading global authority in this domain, has established a comprehensive framework centered on the risk-based approach (RBA) to combat financial crimes effectively. This research seeks to explore the foundational principles of the risk-based approach and assess how its requirements, particularly those pertaining to crime-related property, have been integrated into Iran's legal system.

Money laundering, often described as the lifeblood of organized crime, operates within intricate networks that transcend national borders. Given its transnational nature, a fragmented or inconsistent legal response can undermine global efforts to curb illicit financial flows. FATF's recommendations emphasize the need for jurisdictions to adopt a proactive

Please cite this article as:

Sobhani, H. (2025). Analyzing the Reflection of the Risk-Based Approach Regarding Crime-Related Property in Iran's Legal System in Light of FATF Standards: A Comparative Perspective. *Journal of Legal Studies*, 17(1), 157-200.
<https://doi.org/10.22099/jls.2023.46388.4876>

* Corresponding author:

E-mail address: Hemmmmat.ebrahim@gmail.com

and risk-sensitive strategy, ensuring that resources are allocated where threats are most severe. This study examines whether Iran's legal framework aligns with these international standards and identifies areas where legislative or procedural enhancements may be necessary.

The research is driven by two central questions: First, what constitutes the risk-based approach as defined by FATF, and what specific obligations does it impose concerning the management of crime-related property? Second, to what extent has Iran's legal system incorporated these requirements, and where do discrepancies or shortcomings exist? By addressing these questions, this study aims to contribute to the ongoing discourse on legal reforms needed to strengthen Iran's anti-money laundering (AML) and counter-terrorist financing (CTF) regimes.

Methodology

This study adopts a descriptive-analytical approach, combining doctrinal legal research with comparative analysis. The primary sources include Iran's domestic legislation, FATF recommendations, and international best practices from jurisdictions with advanced AML frameworks, such as the United Kingdom and the United States. The methodology involves a thorough review of legal texts, policy documents, and scholarly commentary to evaluate the strengths and weaknesses of Iran's current system.

The research process entails three key stages. First, an examination of FATF's risk-based approach, focusing on its core components—risk assessment, mitigation measures, and enforcement mechanisms. Second, a detailed analysis of Iran's legal provisions related to crime-related property, including confiscation laws, financial transparency requirements, and investigative powers. Third, a comparative assessment to identify gaps between Iran's framework and FATF standards, culminating in actionable recommendations for reform.

Results

The findings reveal that while Iran has taken significant steps toward aligning its legal system with FATF's risk-based approach, several critical gaps persist. One of the most notable shortcomings is the absence of a comprehensive National Risk Assessment Document, despite its explicit provision under Article 3 of the Executive Regulations of Iran's Anti-Money Laundering Law. This document is essential for identifying high-risk sectors, prioritizing resource allocation, and tailoring regulatory responses to specific threats. Without it, Iran's AML efforts may lack the precision required to combat sophisticated financial crimes effectively.

Another area of concern is the partial criminalization of money laundering. While Iran has recognized money laundering as a distinct offense, its legal framework still ties it closely to predicate crimes, limiting the scope of prosecutions. FATF standards advocate for absolute independence of money laundering offenses to ensure that illicit proceeds can be targeted regardless of the underlying crime.

Confiscation mechanisms in Iran also exhibit gaps. The current system permits extended civil confiscation, but it lacks provisions for extended criminal and administrative confiscation, which are pivotal in jurisdictions like the UK and the US. These mechanisms allow authorities to seize assets linked to criminal activity even in the absence of a conviction, provided there is sufficient evidence of illicit origins. Their absence in Iran's legal system weakens the state's ability to disrupt criminal enterprises financially.

Investigative powers remain underdeveloped, particularly in the realm of provisional measures. Tools such as unjustified wealth orders, electronic monitoring, and parallel financial investigations—which are instrumental in uncovering hidden assets—are either absent or inadequately regulated. Strengthening these measures would enhance Iran's capacity to trace and recover illicit proceeds.

To bridge these gaps, a series of targeted reforms are proposed. At the legislative level, Iran should prioritize the completion and implementation of the National Risk Assessment Document. This would provide a clear roadmap for identifying vulnerabilities and allocating resources efficiently. Additionally, the legal definition of money laundering should be revised to ensure its full independence from predicate offenses, aligning with FATF's expectations.

In the realm of provisional measures, introducing differential investigation tools would significantly bolster Iran's AML framework. These could include:

- Asset freezing and confiscation orders to prevent the dissipation of illicit wealth.
- Unjustified wealth provisions to shift the burden of proof onto individuals who cannot account for suspicious asset accumulation.
- Enhanced electronic surveillance to monitor high-risk transactions in real time.

For the final response phase, adopting extended criminal and administrative confiscation= would bring Iran in line with international best practices. This would empower authorities to target assets tied to criminal networks more aggressively, even in cases where direct prosecution is challenging. Furthermore, integrating litigation revolution principles—such

as reducing evidentiary burdens in complex financial cases—would streamline judicial processes and improve conviction rates.

Conclusion

Iran's legal system has made progress in incorporating elements of FATF's risk-based approach, particularly in areas like third-party rights and civil confiscation. However, significant gaps remain, particularly in risk assessment, criminal confiscation, and investigative powers. Addressing these deficiencies through systematic reforms would not only enhance Iran's ability to combat economic crimes but also improve its standing in international AML evaluations.

The path forward requires a balanced approach, combining robust legislation with effective enforcement. By adopting these recommendations, Iran can build a more resilient financial system, reduce its exposure to illicit activities, and contribute to global efforts against money laundering and terrorist financing.

Keywords: Risk-based approach, FATF standards, crime-related property, money laundering, confiscation, Iran legal system.

.

رویکرد ریسک‌پایه ناظر بر عوائد مجرمانه در پرتو مطالعه تطبیقی و استانداردهای FATF حسین سبجانی*

دانش‌آموخته دکتری، حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی (ره)، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: 1402/09/08

تاریخ دریافت: 1401/09/28

اطلاعات مقاله

چکیده

مقدمه: جرایم سازمان‌یافته کلان اقتصادی و سیستماتیک، به ویژه پولشویی، مستلزم پاسخی هماهنگ و نظام‌مند هستند که با ماهیت پیچیده این جرایم تناسب داشته باشد. گروه اقدام مالی (FATF) به عنوان مرجع تخصصی بین‌المللی در این حوزه، چارچوبی جامع مبتنی بر «رویکرد مبتنی بر ریسک» را برای مقابله مؤثر با جرایم مالی تدوین نموده است. این پژوهش به بررسی اصول بنیادین رویکرد مبتنی بر ریسک و میزان انعکاس الزامات آن، به ویژه در مورد اموال مرتبط با جرم، در نظام حقوقی ایران می‌پردازد. پولشویی که اغلب به عنوان جریان حیات جرایم سازمان‌یافته توصیف می‌شود، در شبکه‌های پیچیده فرامرزی فعالیت می‌کند. ماهیت فراملی این پدیده، ایجاب می‌کند که پاسخ حقوقی کشورها منسجم و هماهنگ باشد تا از تضعیف تلاش‌های جهانی برای مهار جریانهای مالی غیرقانونی جلوگیری شود. توصیه‌های گروه اقدام مالی بر اتخاذ «استراتژی پیشگیرانه و حساس به ریسک» تأکید دارد تا منابع متناسب با سطح تهدیدات تخصیص یابد. این مطالعه به بررسی میزان انطباق نظام حقوقی ایران با این استانداردهای بین‌المللی و شناسایی حوزه‌های نیازمند اصلاح می‌پردازد.

استناد به این مقاله:

سبجانی، حسین (۱۴۰۴). رویکرد ریسک‌پایه ناظر بر عوائد مجرمانه در پرتو مطالعه تطبیقی و استانداردهای FATF. ۱۷. (۱). ۲۰۰-۱۵۷.

E-mail address: Hemmmmat.ebrahim@gmail.com

* نویسنده مسئول:

روش‌شناسی: این پژوهش با اتخاذ «روش توصیفی-تحلیلی» و با ترکیب تحقیق حقوقی دکترینال با تحلیل تطبیقی انجام شده است. منابع اولیه شامل قوانین داخلی ایران، توصیه‌های گروه اقدام مالی و بهترین شیوه‌های بین‌المللی از کشورهایی مانند انگلستان و آمریکا با نظام‌های پیشرفته مبارزه با پولشویی می‌باشد. روش تحقیق شامل بررسی دقیق متون قانونی، اسناد سیاستی و دیدگاه‌های علمی برای ارزیابی نقاط قوت و ضعف نظام فعلی ایران است.

فرآیند پژوهش در سه مرحله اصلی صورت گرفته است: نخست، بررسی رویکرد مبتنی بر ریسک گروه اقدام مالی با تمرکز بر مؤلفه‌های اصلی آن شامل ارزیابی ریسک، اقدامات کاهشی و مکانیسم‌های اجرایی. دوم، تحلیل مفصل مقررات ایران در مورد اموال مرتبط با جرم، شامل قوانین مصادره، الزامات شفافیت مالی و اختیارات تحقیقاتی. سوم، ارزیابی تطبیقی برای شناسایی شکاف‌های بین نظام ایران و استانداردهای گروه اقدام مالی و در نهایت ارائه توصیه‌های عملی برای اصلاحات.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که اگرچه ایران گام‌های مهمی در جهت انطباق نظام حقوقی خود با رویکرد مبتنی بر ریسک گروه اقدام مالی برداشته است، اما کاستی‌های قابل توجهی باقی مانده است. یکی از بارزترین این نواقص، عدم تدوین «سند ملی ارزیابی ریسک» است، حال آنکه ماده 3 آیین‌نامه اجرایی قانون مبارزه با پولشویی ایران صراحتاً به آن اشاره دارد. این سند برای شناسایی بخشهای پرریسک، اولویت‌بندی تخصیص منابع و تنظیم پاسخ‌های نظارتی متناسب با تهدیدات خاص ضروری است. بدون این سند، تلاش‌های ایران در مبارزه با پولشویی ممکن است فاقد دقت لازم برای مقابله با جرایم مالی پیچیده باشد.

حوزه نگران‌کننده دیگر، «جرم انگاری نسبی پولشویی» است. اگرچه ایران پولشویی را به عنوان جرمی مستقل به رسمیت شناخته، اما نظام حقوقی آن هنوز این جرم را به جرایم اصلی گره زده است که دامنه تعقیب قضایی را محدود می‌کند. استانداردهای گروه اقدام مالی بر «استقلال مطلق» جرایم پولشویی تأکید دارد تا اطمینان حاصل شود که عواید مجرمانه صرفنظر از جرم اصلی قابل پیگرد هستند.

برای پر کردن این شکافها، مجموعه اصلاحات هدفمند پیشنهاد می‌شود. در سطح تقنینی، ایران باید تهیه و اجرای «سند ملی ارزیابی ریسک» را در اولویت قرار دهد. این سند نقشه راه روشنی برای شناسایی آسیب‌پذیری‌ها و تخصیص کارآمد منابع فراهم می‌کند. علاوه بر این، تعریف قانونی پولشویی باید بازنگری شود تا «استقلال کامل از جرایم اصلی» را تضمین کند که با انتظارات گروه اقدام مالی هم‌خوانی دارد.

در حوزه اقدامات تأمینی، معرفی «ابزارهای تحقیق تفکیکی» می‌تواند چارچوب مبارزه با پولشویی ایران را تقویت کند. این ابزارها می‌تواند شامل موارد زیر باشد:

-دستورهای توقیف و مصادره اموال برای جلوگیری از پراکنده شدن ثروت‌های غیرقانونی
-مقررات ثروت‌های نامشروع برای انتقال بار اثبات به افراد دارای دارایی‌های مشکوک
-نظارت الکترونیک پیشرفته برای رصد بلادرنگ معاملات پرریسک

نتیجه‌گیری: نظام حقوقی ایران در انعکاس عناصر رویکرد مبتنی بر ریسک گروه اقدام مالی، به ویژه در حوزه حقوق اشخاص ثالث و مصادره مدنی پیشرفت‌هایی داشته است. با این حال، شکاف‌های مهمی در ارزیابی ریسک، مصادره کیفری و اختیارات تحقیقاتی باقی مانده است. رفع این کاستی‌ها از طریق اصلاحات سیستماتیک نه تنها توانایی ایران در مبارزه با جرایم اقتصادی را افزایش می‌دهد، بلکه موقعیت آن را در ارزیابی‌های بین‌المللی مبارزه با پولشویی بهبود می‌بخشد.

مسیر پیش رو نیازمند «رویکرد متعادلی» است که قانونگذاری قوی را با اجرای مؤثر ترکیب کند. با اتخاذ این توصیه‌ها، ایران می‌تواند نظام مالی مقاوم‌تری بسازد، مواجهه خود با فعالیت‌های غیرقانونی را کاهش دهد و به تلاش‌های جهانی علیه پولشویی و تأمین مالی تروریسم کمک کند.

واژگان کلیدی: رویکرد مبتنی بر ریسک، استانداردهای گروه اقدام مالی، اموال مرتبط با جرم، پولشویی، مصادره، نظام حقوقی ایران.

سرآغاز

از جمله معضل‌های جهانی‌شدن و نزدیکی جوامع، بروز جرائم سازمان‌یافته و فراملی است (Bassiouni & Eduardo, 1998:2؛ Javanmard, 2016: 101-100). مبارزه با این دسته از جرائم به جهت ساختارمند، سازمان‌یافته و فراملی بودن آن‌ها (Najafi Abrandabadi, Habibzadeh, Shams Natri, 1379:61) نیازمند اتخاذ سامانه و سیستم هماهنگ با ویژگی آن‌ها و از نوع نظام‌مند و سازمان‌یافته است؛ گروه ویژه اقدام مالی¹ تخصصی‌ترین سازمان حوزه مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم است که سیستم واکنشی خود را در قالب یک رژیم نظام‌مند متناسب با ماهیت سازمان‌یافته جرم پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم در قالب ارائه توصیه‌هایی به کشورها با عنوان «استانداردهای بین‌المللی در مبارزه با پول‌شویی و تأمین مال تروریسم» ارائه داده است. گروه موردبحث مبنای نظری رژیم مذکور را رویکرد ریسک‌پایه قرار داده و آن را در توصیه شماره 1 و نگاشته تفسیری آن ذیل عنوان «ارزیابی ریسک‌ها و اتخاذ رویکرد مبتنی بر ریسک» تشریح کرده است (FATF, 2018-2012:29)؛ همچنین گروه مذکور، در برخی از توصیه‌های چهل‌گانه از جمله توصیه شماره 2، 3، 4، 30، 31 و 38، منبعث از رویکرد ریسک‌پایه ناظر بر اموال مرتبط با جرم به ارائه بایسته‌هایی برای نظام حقوقی جهت کارآمدی و مقابله با فساد اقتصادی حاصل از جرائم سازمان‌یافته پرداخته است.

به عملکرد سه مؤلفه تهدید، آسیب‌پذیری و آثار (پیامدهای) تهدید و آسیب‌پذیری، ریسک گفته می‌شود (FATF, 2013:8؛ United States, 2015:6)². یک شخص یا گروهی از افراد، چیز یا فعالیتی که پتانسیل ایجاد یک آسیب برای یک کشور، جامعه اقتصادی و ... را دارد تهدید دانسته می‌شود در سند ملی ارزیابی ریسک (خطر) ایتالیا در تحلیل ارزیابی ریسک پول‌شویی، از جرائم منشأ به عنوان تهدید نام برده‌اند و آن‌ها را تهدید ریسک پول‌شویی کشور خود برشمرده‌اند (ITALY, 2018: 4). غالباً جرائم منشأ، جرائم و مفاصد کلان اقتصادی

1. FATF (Financial Action Task Force)

2. لازم به ذکر است که در سند ریسک ملی آمریکا پیامدهای تهدید و آسیب‌پذیری را به عنوان سومین عنصر ریسک به حساب نمی‌آورد و فقط آن را محصول ریسک و تهدید می‌داند که به نظر می‌رسد تعریف گروه ویژه اقدام مالی کامل‌تر است. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

United States: National Money Laundering Risk Assessment - 2015: 6

هستند؛ آسیب‌پذیری شامل مواردی می‌شود که توسط تهدید مورد سوءاستفاده قرار گرفته یا اینکه فراهم‌کننده یا تسهیل‌کننده فعالیت تهدیدی باشد (Ireland, 2016: 6). آسیب‌پذیری‌ها همان ویژگی‌های یک بخش خاص یا یک خدمت مالی یا ویژگی از نوعی از یک خدمت است که آن را جهت اهداف پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم مجذوب می‌کند؛ پیامدها، اثر یا ضرری است که پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم در نتیجه تهدید و آسیب‌پذیری، می‌آفریند. به عبارتی دیگر آسیب‌پذیری‌ها، نقصان و ضعف درون سیستم است که زمینه را برای وقوع جرم پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم را فراهم می‌کند اما آثار پس‌ازاینکه سوءاستفاده از نقصان‌های سیستم مبارزه با پول‌شویی توسط مجرمین به وقوع پیوست ظاهر می‌شود؛ خسارات و زیان‌های حاصله از ارتکاب جرائم مذکور همان آثار هستند؛ بنابراین آسیب‌پذیری یک مرحله قبل از آثار است و می‌توان گفت آثار، نتیجه آسیب‌پذیری است (Masciandaro, 1999: 255-40; 2013: 8).

رویکرد مبتنی بر ریسک، نوعی مدیریت و نظارت بر مجرمین در درجه اول بالقوه و در درجه دوم بالفعل¹ است (Najafi Abrandabadi, 1388: 730; Sayql, 1397:2). این مدیریت به‌صورت پویا و مداوم انجام می‌شود (Pak Nahad, 2018: 39). رویکرد ریسک‌پایه از منظر گروه ویژه اقدام در توصیه شماره 1 و نگاشته تفسیری آن ذیل عنوان «ارزیابی ریسک‌ها و اتخاذ رویکرد مبتنی بر ریسک»² و بخش راهبردها و هماهنگی مورد تحلیل و تبیین قرار گرفته است؛ به این نحو که در خصوص تعیین چگونگی اجرای رویکرد مبتنی بر ریسک در یک بخش، کشورها باید ظرفیت و تجارب بخش مربوط به ضد پول‌شویی و مبارزه با تأمین مالی تروریسم را موردتوجه قرار دهند (لحاظ کنند)؛ در زمان اجرای رویکرد مبتنی بر ریسک مؤسسات مالی و مشاغل و حرفه‌های غیرمالی معین می‌بایست فرایندهای تشخیص ارزیابی،

1. مجرمین بالقوه افرادی هستند که اگرچه مرتکب جرم نشده‌اند اما با توجه به شرایطی که برای آن‌ها وجود دارد در معرض ارتکاب جرم قرار دارند. برای مثال افرادی که در محله جرم‌خیز و مجرم‌نشین ساکن هستند در معرض مجرم شدن قرار دارند ازاین‌رو به آن‌ها مجرمین بالقوه گفته می‌شود. مجرمین بالفعل افرادی هستند که با توجه به شرایطی که داشته‌اند مرتکب جرم شده‌اند. رویکرد ریسک‌پایه تمرکز خود را بر زمینه‌های ارتکاب جرم می‌گذارد تا از این طریق زمینه‌ها را کاهش دهد و منجر به عدم امکان وقوع جرم شود. ازاین‌رو در رویکرد ریسک پایه هدف اولیه مجرمین بالقوه هستند.

2. Assessing risks and applying a risk-based approach

پوشش، کنترل و کاهش ریسک‌های پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم را دارا باشند. درواقع کشورها می‌بایست ریسک‌های (خطرهای) پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم در خصوص کشور را شناسایی، ارزیابی و بررسی کنند و اقدام‌هایی مشتمل بر تأسیس یک مرجع یا سازوکاری جهت همکاری و اقدام‌های مرتبط با ارزیابی ریسک در پیش گیرند؛¹ همچنین آن‌ها می‌بایست منابعی جهت اطمینان یافتن در خصوص اینکه ریسک‌ها (خطرها) به نحو مؤثری کاهش یافته است به کارگیرند.

مبتنی بر آن ارزیابی، کشورها می‌بایست یک رویکرد مبتنی بر ریسک اتخاذ کنند تا اطمینان یابند که جهت پیشگیری کردن یا کاهش دادن پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم، تدابیر اتخاذشده متناسب با ریسک‌های (خطرهای) شناخته‌شده است. در خصوص اتخاذ رویکرد مبتنی بر ریسک مراجع قضایی، مؤسسات مالی² و مشاغل و حرفه‌های غیرمالی معین³ می‌بایست مطمئن شوند که اقدام‌های با هدف پیشگیری یا کاهش پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم هماهنگ (منطبق) با ریسک‌های شناخته شده انجام می‌شود و از این طریق آن‌ها متمکن می‌شوند که در خصوص چگونگی تخصیص منابعشان به مؤثرترین وجه، تصمیم اتخاذ کنند.

این رویکرد ریسک‌پایه، یک مبنای اساسی جهت تخصیص دادن کافی منابع در راستای نظام (رژیم) مبارزه با پول‌شویی، مبارزه کردن با تأمین مالی تروریسم و اجرا کردن اقدام‌های مبتنی بر ریسک در تمام پیشنهاد‌های گروه ویژه اقدام مالی است؛ درجایی که کشورها ریسک‌های (خطرهای) شدیدتر را شناسایی می‌کنند آن‌ها می‌بایست اطمینان یابند که سامانه (رژیم) مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم، به‌طور کافی به چنین اقدام‌ها و ریسک‌هایی توجه داشته است. درجایی که کشورها ریسک‌های (خطرهای) ضعیف‌تر را شناسایی کرده‌اند، آن‌ها ممکن است که تصمیم به مجاز دانستن اقدام‌های مخففه در خصوص برخی از پیشنهاد‌های گروه ویژه اقدام مالی مبتنی بر اوضاع و احوال و شرایط معین بگیرند (FATF, 2018/2012: 10-29-30-31).

1. دستورالعمل چهارم اتحادیه اروپا نیز کشورهای عضو را به شناسایی، درک و کاهش ریسک‌های پول‌شویی خود ملزم کرده است.

2. financial institutions

3. designated non-financial businesses

حال که رویکرد ریسک‌پایه از منظر گروه ویژه اقدام مالی بیان شد چالش این پژوهش به این شرح است که مبتنی بر رویکرد ریسک‌پایه ناظر بر اموال مرتبط با جرم، گروه ویژه اقدام مالی چه بایسته‌هایی را توصیه کرده است؟ در ضمن این الزام‌ها در نظام‌های حقوقی پیشرو چگونه تبلور یافته است؟ این انعکاس در نظام حقوقی ایران چگونه واکاوی می‌شود؟ در جهت پاسخ به پرسش‌های مذکور الزام‌های حاصل از رویکرد ریسک‌پایه از منظر گروه ویژه اقدام مالی در دو گفتار بایسته‌های مرحله تقنین و بایسته‌های مرحله واکنش تشریح و چگونگی انعکاس آن در نظام‌های حقوقی در هر مرحله تبیین و با نگاهی تحلیلی، الزام‌های مذکور در نظام حقوقی ایران واکاوی می‌شود.

1. پیشینه پژوهش

نزدیک‌ترین پژوهش‌های مرتبط با موضوع تحقیق حاضر همراه با تبیین وجه تمایز آن به شرح ذیل قابل ارائه است:

- «رهیافت مدیریت ریسک جرم و جلوه‌های آن در نظام عدالت کیفری ایران»¹ پژوهش مذکور با بهره‌گیری از دستاوردهای عدالت سنجشی و استفاده از آمار جنایی رویکرد ریسک‌پایه را شرح داده و از این طریق به دسته‌بندی بزه‌کاران به کم‌ریسک و پر ریسک پرداخته و مجازات تعزیری و قصاصی در نظام حقوقی ایران را تحلیل می‌کند. در نهایت، پذیرفته‌شدن رهیافتی چون اصلاح و بازپروری مجرمین و شدت‌گیری نسبت به جرائم با ریسک بالا در قوانین شکلی و ماهوی کیفری 1392 را دلیل بر توجه قانون‌گذار به رویکرد علمی رهیافت مدیریت جرم دانسته و به‌عنوان برآمد تحقیق خود بیان می‌کند. این در حالی است که در پژوهش حاضر رویکرد ریسک‌پایه مبتنی بر اسناد گروه ویژه اقدام مالی تبیین شده و به واکاوی و تحلیل نظام حقوقی ایران از منظر انعکاس این رویکرد با نگاهی تطبیقی پرداخته است.

1. که توسط جلال‌الدین حسینی، سید محمود میر خلیلی، محمدرضا نظری نژاد (1400) به رشته تحریر درآمده است.

- «رویکرد ریسک مدار سیاست جنایی در قبال پول‌شویی»¹؛ مقاله فوق رویکرد ریسک محور را از نگاه چرخه اطلاعات مالی و با توجه به نقش مرکزی واحدهای اطلاعات مالی با نگاه فراملی تحلیل کرده و بر نقش گروه اگمونت² تأکید داشته است؛ سپس با همین نگاه به آسیب‌شناسی و ارائه پیشنهادی لازم در خصوص سیاست جنایی نظام تقنینی ایران در خصوص جرائم مالی و اقتصادی پرداخته است؛ با این شرح که تعامل مرکز اطلاعات مالی با دیگر دستگاه‌ها و اشخاص مشمول باید تعیین شود؛ سامانه‌های اطلاعاتی موردنیاز جهت گردش اطلاعات می‌بایست گسترش یابد و برنامه اقدام و سند ریسک ملی باید تدوین شود؛ بنابراین مسئله مقاله مذکور، اگرچه به بحث گروه ویژه اقدام مالی اشاره داشته‌اند؛ اما نقطه ثقل بحث خود را بر اسناد و توصیه قرار نداده است، ضمن اینکه به واکاوی و تحلیل نظام حقوقی ایران از منظر انعکاس این رویکرد نپرداخته و فاقد نگاه تطبیقی است.

- «مطالعه رهیافت مدیریت ریسک جرم از چشم‌اندازهای فقه امامیه، حقوق کیفری ایران و حقوق کیفری بین‌المللی»³؛ در این پژوهش به‌عنوان نتیجه تشریح، بزه‌پوشی، امر به معروف در فقه و درجه‌بندی تعزیری، تعیین کیفیات مشدده، قرارهای تأمین کیفری در حقوق ایران و جرم‌انگاری جرائم بین‌المللی در اساسنامه دیوان و مجازات شدید آن را به‌عنوان رهیافت‌های مدیریت ریسک برشمرده است؛ این در حالی است که چالش مقاله حاضر انعکاس رویکرد ریسک‌پایه از منظر گروه ویژه اقدام مالی است و با این نگاه به تحلیل و بررسی نظام‌های حقوقی ازجمله ایران می‌پردازد.

1. که توسط باقر شاملو و عارف خلیلی نگاشته شده.

2. گروه اگمونت (EGMONT GROUP) گروهی است که همکاری و به اشتراک‌گذاری اطلاعات بین واحدهای اطلاعات مالی ملی را برای بررسی و جلوگیری از پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم را تسهیل می‌کند. درواقع گروه اگمونت، گروه همکاری واحدهای ملی اطلاعات مالی است که از طریق تبادل اطلاعات زمینه مقابله با جرم پول‌شویی را فراهم می‌کند.

3. که توسط جلال‌الدین حسانی، سید محمود میر خلیلی و محمدرضا نظری نژاد (1400) تدوین شده است.

2. بایسته‌های مرحله تقنین

گروه ویژه اقدام مالی در دو سطح کلان و خرد کشورها را به تقنین مبتنی بر رویکرد ریسک‌پایه فراخوانده است؛ (FATF، 2018:2)؛ در سطح کلان کشورها را به داشتن سند ملی ارزیابی ریسک (خطر) فراخوانده¹ و در سطح خرد در هر بخش حسب اقتضای موضوع مبتنی بر رویکرد ریسک‌پایه، به ارائه توصیه‌های متناسب پرداخته است که به فراخور بحث در ذیل بدان پرداخته می‌شود.

2-1. بایسته سند ملی ارزیابی ریسک (خطر)

گروه ویژه اقدام مالی در توصیه شماره 2 کشورها را به داشتن سازوکار لازم جهت هماهنگی و انسجام ملی در مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم فراخوانده است؛ جهت کارآمدی و روزآمدسازی این انسجام و هماهنگی، پایش مستمر آن سازوکار ضروری است (FATF، 2018/2012-10:30). این سازوکار هماهنگ‌سازی در قالب سند ارزیابی ریسک ملی انعکاس می‌یابد و مبتنی بر آن، قوانین و مقررات و شناسایی، ارزیابی و دانستن ریسک‌های پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم بناگذاری می‌شود (Matt & Shelton, 2018: 3-4). گروه ویژه اقدام مالی بایسته‌های لازم جهت تدوین سند ملی ارزیابی ریسک را در «سند رهنمود ارزیابی ریسک ملی پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم 2013»² به کشورها پیشنهاد داده است (FATF، 2013). غالب کشورهای پیشرو مبتنی بر سند رهنمود مذکور، برای محقق شدن انسجام و هماهنگی ملی مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم، سند بالادستی تحت عنوان «سند ملی ارزیابی ریسک» را تدوین و در مجموعه مقررات خود تصویب کرده‌اند³ در این راستا می‌توان به سند ملی ارزیابی ریسک ملی آمریکا (United States, 2015)، آلمان (GERMANY،)

1. در قالب سند راهنمایی گروه ویژه اقدام مالی در خصوص ارزیابی ریسک ملی در سال 2013 به کشورها ارائه شد

2. FATF، (2013) Guidance national Money Laundering and Terrorist Financing Risk Assessment

3. لازم به ذکر است که کشورهایی از جمله آمریکا در کنار سند ارزیابی ریسک، سند استراتژی ملی مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم نیز تدوین کرده‌اند.

«National Strategy for Combating Terrorist and Other Illicit Financing 2020»

(2018/2019) و روسیه (Russian Federation, 2017-2018) اشاره کرد (Mir Sa'idi, Sobhani, 1401, 75-116).

در نظام حقوقی کیفری ایران، ماده 3 آیین‌نامه اجرایی ماده (14) الحاقی قانون مبارزه با پول‌شویی مصوب 1398 کارگروه ملی ارزیابی خطر (ریسک) را مکلف دانسته تا در ظرف یک سال پس از تشکیل، سند ملی ارزیابی خطر (ریسک) را با همکاری مرکز اطلاعات مالی، تدوین و در دوره‌های زمانی سه تا پنج‌ساله به‌روزرسانی کند؛ علی‌رغم وجود مقرر قانونی مورد بحث، این مهم به اجرا نرسیده است.

نبود سند ملی ارزیابی ریسک (خطر)، موجب کاهش و در مواردی عدم کارآمدی منابع می‌شود، زیرا عدم ارزیابی و عدم شناخت ریسک‌های بخش‌های مختلف موجب تخصیص غیر متوازن منابع و در نتیجه عدم کارآمدی نظام مبارزه با پول‌شویی و هدررفت منابع می‌شود. در نتیجه، نظارت بر حوزه‌های پر ریسک کاهش یافته و به نقصان هر چه بیشتر سیستم مبارزه با پول‌شویی می‌انجامد. به‌اضافه اینکه عدم واکنش مناسب در خصوص ریسک‌های نوظهور را به دنبال دارد، زیرا از بایسته‌های سند خطر ملی پویایی مستمر و روزآمد آن متناسب با تحولات حوزه‌های مختلف از منظر ظهور ریسک‌های جدید است. از این حیث است که کشور برای مثال در خصوص ظهور ارزش‌های مجازی و پول‌های الکترونیک سیاست مشخصی را اتخاذ نکرده و در نتیجه موجب سوءاستفاده مجرمان از این نقصان در گسترش فعالیت‌های پول‌شویی در این حوزه شده است. همچنین نبود سند، مانع از جامعیت شناخت ریسک‌ها در حوزه‌های متفاوت مالی می‌شود. در نتیجه با توجه به حرفه‌ای بودن مجرمین این حوزه و شناخت کامل آن‌ها از آسیب‌های نظام مالی موجود، زمینه برای بهره‌برداری از آن‌ها، جهت گسترش فعالیت‌های مجرمانه هموارتر شده و به ناکارآمدی نظام مبارزه با پول‌شویی می‌انجامد. از طرف دیگر واکنش چندپاره در مبارزه با پول‌شویی را به دنبال دارد، زیرا این سند انسجام و همکاری در میان نهادهای داخلی از جمله، مؤسسات مالی، مشاغل و حرفه‌های غیرمالی معین، نهادهای خودکنترل، مجریان قانون، ناظران را گسترش، به‌صورت نظام‌مند آن‌ها را هدایت و موجب شناخت و ارزیابی ریسک به‌صورت سیستماتیک می‌شود تا بتواند نقش سند بالادستی در این عرصه را ایفا کند.

همان‌طور که در سند ارزیابی ریسک کشورهای پیشرو مذکور و سند ارزیابی ریسک ملی گروه ویژه اقدام مالی قابل‌مشاهده است، لازم است تا طرف‌های دخیل در امر مبارزه با پول‌شویی ازجمله نهادهای سیاست‌گذار، مؤسسات مالی، مشاغل و حرفه‌های غیرمالی معین، در قالب کارگروه‌های تخصصی که هر یک به‌صورت بخشی ازجمله بورس، بانک، صرافی‌ها و... با تعیین هدف مشخص، تهدیدات و آسیب‌پذیری‌ها را در هر حوزه تعیین، سپس به تجزیه و تحلیل منبع، منشأ و آثار آن‌ها پرداخته و درنهایت بسته به نوع ریسک، واکنش مناسب اعم از حذف، کنترل یا کاهش آن را تجویز کنند. ازاین‌رو برآمد سند ارزیابی ریسک صرف‌نظر از شکل و ارائه ارزیابی ریسک پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم، باید به‌گونه‌ای باشد که درنهایت این امکان را برای مراجع عمومی فراهم کند که بتوانند در خصوص سطوح ریسک‌ها و اولویت‌دهی در کاهش دادن ریسک آن‌ها، قضاوت کنند، به‌نحوی که حوزه‌ها و بخش‌های با ریسک خفیف و با ریسک بالا و جرائم پر ریسک به‌طور جامع در هر حوزه مشخص شود و اقدام‌های لازم بسته به نوع ریسک ارائه شود. تخصیص منابع برای مبارزه با ریسک‌های مشخص‌شده در هر بخش می‌بایست با توجه به سند ریسک انجام شود و بسته به پویایی نظام مالی و درنتیجه پویای ریسک سند ارزیابی ریسک نیز به‌صورت دوره‌ای و مستمر به‌روزرسانی شود؛ در این راستا با توجه به اسناد گروه ویژه اقدام مالی و با عنایت به اسناد ملی ارزیابی ریسک چند کشور پیشرو در این عرصه، بایسته‌های پیشنهادی تدوین سند ملی ارزیابی ریسک می‌تواند شامل ادبیات بنیادین، جامعه هدف در اجرای ارزیابی ریسک ملی، فرایند ارزیابی ریسک، تداوم در ارزیابی ریسک و ماحصل ارزیابی ریسک شود.¹

2-2 بایسته جرم‌انگاری مستقل جرم پول‌شویی

گروه ویژه اقدام مالی در توصیه شماره 3 و نگاشته تفسیری آن، کشورها را به جرم‌انگاری پول‌شویی مبتنی بر کنوانسیون وین و کنوانسیون پالرمو واداشته است؛ در این راستا تصریح داشته که جرائم منشأ می‌تواند به همه جرائم به‌عنوان جرم منشأ یا به مجموعه از جرائم شدید محدود

1. United states National Money Laundering Risk Assessment - 2018 p21-45
ITALY, National risk assessment of money laundering and terrorist financing -
2018P31-39japan National Risk Assessment of Money Laundering and Terrorist
Financing - 2019

شود، یا به جرائم حبس‌دار (رویکرد حد محور) و یا اینکه به یک فهرست تعیین شده از جرائم منشأ یا ترکیبی از این رویکردها اطلاق شود (FATF، 2018/2012:32-10). جرمی که پول و اموال موضوع پول‌شویی مستقیماً از آن‌ها تحصیل شده است جرم منشأ گفته می‌شود. برای مثال، فردی که در نتیجه ارتکاب جرم قاچاق مواد مخدر، اموالی را تحصیل کرده و برای مشروع جلوه دادن آن اموال، آن‌ها را به مسکن و سپس به زمین تبدیل می‌کند، پول‌شویی محسوب می‌شود. در این مثال، قاچاق مواد مخدر به عنوان جرم منشأ محسوب می‌شود، زیرا اموال و پول موضوع پول‌شویی مستقیماً از آن تحصیل شده است.

در نظام حقوقی ایران، در بند «الف» ماده 1 قانون اصلاح قانون مبارزه با پول‌شویی مصوب 1397، مقرر شده است که «جرم منشأ هر رفتاری است که مطابق ماده (2) قانون مجازات اسلامی مصوب 1/2/1392 جرم محسوب شود ...» بنابراین قانون‌گذار رویکرد نامحدود را اتخاذ کرده و جرائم منشأ را به همه جرائم تسری داده است؛ حال آنکه جرم پول‌شویی در دامنه جرائم اقتصادی و منفعت مالی معنی می‌یابد والا در جرائم منافی عفت، اخلاقی، توهین و ... معنی ندارد؛ از این‌روست که در ماده 3 قانون اصلاح 1398 عواید حاصل از جرم به «تحصیل مال از طریق مستقیم یا غیرمستقیم از جرم منشأ» تعریف شده است؛ بنابراین جرم منشأ باید بتواند به صورت مستقیم یا غیرمستقیم مولد مال باشد؛ لذا تعریف فوق از جرم منشأ می‌تواند در مواردی فاقد مصداق باشد؛ در این راستا پیشنهاد می‌شود که در حیطه جرم منشأ در نظام حقوقی ایران محدود به جرائم شدید تعریف شود یا همانند کشور سوئد¹ قید «منفعت اقتصادی و مالی» در ماده لحاظ شود.

گروه مذکور در همین توصیه و نگاشته تفسیری آن، کشورها را به جرم‌انگاری مستقل پول‌شویی از جرم منشأ فراخوانده و تصریح داشته که «با اثبات اینکه اثبات شود اموال حاصل از جرم است دیگر نیازی نیست که اثبات شود مال از چه جرم خاصی تحصیل شده است و صرف اثبات کلی اینکه مال از رفتار مجرمانه تحصیل شده است کافی است» (FATF، 2018/2012: 32-10). در کشورهایی که مصادره مبسوط² با همه مؤلفه‌های آن پذیرفته شده است از آن‌جهت که لازمه مصادره مبسوط جرم‌انگاری پول‌شویی با قطع نظر از جرم منشأ

1. Swedish criminal law Chapter 36 section B

2. در بند بایسته‌های واکنش نهایی در ادامه، توضیح داده شده و انواع آن بیان شده است.

است؛ از این رو استقلال پول‌شویی از جرم منشأ در نظام‌های حقوقی آن‌ها پذیرفته شده است که در این راستا می‌توان به فصل 13، بخش 68 گفتار 4-5 قانون مجازات نروژ؛ فصل 10 بخش 9 گفتار 4 قانون مجازات فنلاند؛ و فصل 9 گفتار 76 الف قانون مجازات دانمارک و نیز در کشورهای اسلامی می‌توان به ماده 64 قانون کیفری و ماده 17 قانون آیین دادرسی کیفری بحرین و بخش 63 گفتارهای 19، 13 و 39 قانون کنترل مواد مخدر پاکستان اشاره کرد (Sobhani, 192-193: 1402).

جهانی‌شدن اندیشه جرم و پیچیده شدن رفتار مجرمانه موجب فراملی شدن آن، سازمان‌یافته شدن آن، خروج از حالت آنی و لحظه‌ای، توسل به برنامه منسجم و نظام‌مند شدن جرم در رسیدن به هدف، شد از این رو کشف و مقابله با جرم نیز، نیازمند تغییر ماهوی در ابزارها و بازتعریفی از اصول حاکم بر استانداردهای دفاعی متهم و ابزارهای نظام عدالت کیفری می‌باشد؛ مهم‌ترین موانع در جرائم سازمان‌یافته، گم‌شدن منشأ جرم و اثبات تحصیل نامشروع بودن اموال است؛ مجرمین سازمان‌یافته با آگاهی از موانع مذکور از قاعده درء و بالتبع اصل براءت و اصل صحت معاملات نهایت سوءاستفاده را می‌کنند تا از این طریق بتوانند به سلطه خود بر اموال نامشروع تداوم بخشند؛ ممانعت از مجرمین در مصادره به مطلوب کردن اصول حقوق کیفری از جمله قاعده درء، بایسته‌ای جهت واداشتن مجرم به تشریح منشأ جرائم را می‌طلبد. این بایسته ثمره استقلال جرم پول‌شویی از جرم منشأ است که در نظام واکنش معکوس و جرم پول‌شویی، در قالب انقلاب دعوا که همان اماره مجرمیت است ظاهر می‌شود؛ در پی استقلال جرم پول‌شویی از جرم منشأ است که سوءاستفاده از حقوق کیفری سنتی، خنثی شد و منشأ جرم که به دلیل فراملی بودن بخش‌های متعدد رفتار مجرمانه توسط مجرمین فراملی، غیرقابل کشف بود، از طریق پرسش از منشأ اموال و عواید، کشف می‌شود.

در قانون اصلاح قانون مبارزه با پول‌شویی مصوب 1397 کشور ایران، اگرچه به صورت صریح به استقلال جرم پول‌شویی در قانون اشاره‌ای نشده است، اما در ماده 3 قانون مذکور، جرم پول‌شویی در کنار جرم منشأ ذکر شده است؛ به این صورت که تصریح شده «عواید حاصل از جرم به معنای هر نوع مال یا امتیازی است که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم از ارتکاب جرائم، اعم از جرائم منشأ و پول‌شویی به‌دست‌آمده باشد»؛ بنابراین بر اساس این ماده عواید حاصل از جرم لزوماً از جرم منشأ تحصیل نمی‌شود بلکه می‌تواند به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم از جرم

پول‌شویی نیز حاصل شود؛ همین رویه نیز در ماده 9 قانون مورد بحث، پذیرفته شده و جرم پول‌شویی به صورت مستقل ذکر شده است؛ این در حالی است که در ماده 3 قانون مبارزه با پول‌شویی مصوب 1386 در تعریف عواید حاصل از جرم تصریح شده بود که «عواید حاصل از جرم به معنای هر نوع مالی است که به طور مستقیم یا غیرمستقیم از فعالیت‌های مجرمانه به دست آمده باشد». همچنین در ماده 1 قانون اصلاح 1397 تصریح شده که ماده 1 جایگزین ماده 1 قانون مبارزه با پول‌شویی مصوب 1386 می‌شود؛ در ماده 1 قانون مصوب 1386، تصریح شده بود که «اصل بر صحت و اصالت معاملات تجاری موضوع ماده (2) قانون تجارت است، مگر آنکه بر اساس مفاد این قانون خلاف آن به اثبات برسد. استیلاي اشخاص بر اموال و دارایی اگر توأم با ادعای مالکیت شود، دال بر ملکیت است.» این ماده در قانون اصلاح 1397 حذف شد در مقابل سه تبصره ماده 2 در قانون گنجانده شده؛ بنابراین در قانون 1386 عواید حاصل از فعالیت‌های مجرمانه تحصیل می‌شد و جرم پول‌شویی با اصل صحت و اصل برائت نمی‌توانست تعارض کند؛ بلکه اصل صحت و برائت بر پول‌شویی مقدم بود؛ از این رو اثبات جرم منشأ برای پول‌شویی لازم و ضروری بود و پول‌شویی یک جرم مستقل محسوب نمی‌شد؛ این در حالی است که وقتی ماده 3 قانون اصلاح 1397 در کنار 3 تبصره ماده 2 قرار داده می‌شود¹ می‌توان تمایل قانون‌گذار به استقلال جرم پول‌شویی بماهو پول‌شویی نه بماهو منشأ را استنباط کرد؛ از این روست که در ماده 146 آیین‌نامه مصوب 1398، بیان شده که «قوه قضائیه ضمن رعایت ماده (30) قانون آیین دادرسی کیفری و تبصره‌های ذیل آن، با همکاری مرکز نسبت به آموزش مستمر مقامات و کارکنان و کارمندان قضایی و ضابطان دادگستری در خصوص جرائم پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم و ابعاد حقوقی آن به عنوان جرم مستقل اقدام خواهد کرد» و ضوابط اجرایی آن توسط قوه و همکاری مرکز اطلاعات مالی تدوین می‌شود.²

لازم به ذکر است که به کار بردن اصطلاح کلی «ابعاد حقوقی آن به عنوان جرم مستقل» نمی‌تواند بیان‌کننده آثار استقلال جرم پول‌شویی بر عدم آن در مجموعه قوانین کیفری باشد. در این راستا باید اذعان داشت، لازمه استقلال جرم پول‌شویی و آثار و ابعاد حقوقی آن، طریق اثبات

1. در ادامه در بحث واکنش نهایی شرح آن بیان می‌شود.

2. تبصره ماده 30 آیین‌نامه 1398

که عبارت از رفتار مجرمانه، سبک زندگی و الگوی رفتاری مجرمانه است تعریف می‌شود، ارزش ادله اثباتی در استقلال جرم پول‌شویی نسبت به شرایطی که متکی بر اثبات جرم منشأ و به‌صورت قاعده «فرای ظن معقولانه» است متفاوت است، زیرا در شرایط عدم استقلال جرم پول‌شویی اصل برائت و اماره ید بر آن پیشی داشت و اثبات جرم بر عهده دادستان قرار داشت؛ حال آنکه در رویکرد استقلالی جرم پول‌شویی ارزش ادله اثباتی، تقلیل یافته و در نظام حقوقی ما به‌صورت «ظن متأخم به علم» یا همان «علم عرفی» یا همان «اطمینان» و حتی می‌توان گفت «ظن قوی» که نوعاً قابل اتکا عقلاً است، ظاهر شده است؛¹ بنابراین در تعارض با قاعد درء، اصل برائت، اماره ید، اصل صحت معاملات، اماره مجرمیت مقدم شده و بار اثبات منقلب می‌شود. در این شرایط است که متهم باید جهت اثبات مشروعیت اموال خود و رفع اماره مجرمیت و شیوه اثباتی الگوی رفتار مجرمانه، اقامه دلیل کند؛ از این رو اموال موضوع مصادره، منحصر به اموال موضوع جرم منشأ که در دامنه جرم پول‌شویی قرار گرفته و به اموال دیگر تبدیل شده نیست؛ بلکه به همه اموال متهم ناشی از الگوی رفتار مجرمانه وی تسری می‌یابد. ملاحظات مذکور می‌تواند مورد توجه تدوین‌کنندگان ضوابط اجرایی ماده 146 آیین‌نامه 1398 قرار گیرد.²

3. بایسته‌های مرحله واکنش

بایسته‌های مرحله واکنش در خصوص اموال مرتبط با جرم در سه مرحله قابل بررسی و تحلیل است که شامل بایسته‌های مرحله تحقیقات مقدماتی، واکنش موقت و واکنش نهایی می‌شود. در ادامه به تشریح و بررسی آن‌ها پرداخته می‌شود.

3-1. بایسته‌های تحقیقات مقدماتی

در توصیه شماره 4، گروه ویژه اقدام مالی در جهت تحقق امر مصادره و اقدام‌های موقت (پیشگیرانه)³ ممانعت و پیشگیری کردن نواقص و آسیب‌هایی که توانایی کشور را در اقدام‌های تحقیقی، توقیف مادی یا معنوی یا بازگرداندن اموال موضوع مصادره، کاهش می‌دهد را از

1. شرح مباحث در بحث واکنش نهایی بیان می‌شود.

2. ماده 146 آیین‌نامه 1398

الزام‌های لازم برای کشورها برشمرده است. در ذیل توصیه‌ها و اسناد مرتبط با اختیارات تحقیقی تبیین می‌شود.

3-1-1. مسئولیت مراجع مجری قانون

در توصیه شماره 30 کشورها به اطمینان یافتن از تعیین و تأسیس مراجع مجری قانون¹ در خصوص تحقیقات پول‌شویی و تأمین مالی تروریست ملزم شده‌اند؛ مراجع مذکور حداقل در همه موارد مربوط به جرائم عمده درآمدزا، می‌بایست تحقیقات مالی پیش‌دستانه موازی² در زمانی که پول‌شویی، جرائم منشأ مرتبط و تأمین مالی تروریست را تعقیب می‌کنند، به‌کارگیرند؛ این تحقیقات موازی می‌بایست شامل مواردی نیز که جرائم منشأ مرتبط خارج از حوزه صلاحیت قضایی³ ارتکاب می‌یابد شود؛ کشورها می‌بایست همچنین در شرایط ضروری، از گروه‌های چندگانه، موقت یا دائمی⁴ که در عرصه تحقیقات مالی یا دارایی تخصص دارند، استفاده کنند. کشورها می‌بایست اطمینان یابند که در شرایط ضروری، تحقیقات مشترک با مراجع ذی‌صلاح در دیگر کشورها انجام می‌شود (FATF, 2018/2012: 98).

تحقیقات مالی پیش‌دستانه موازی⁵ به انجام دادن یک تحقیق مالی پهلوه‌پهلوه یا در چارچوب، یک تحقیق کیفری (سنتی) در خصوص پول‌شویی، تأمین مالی تروریست یا جرائم منشأ اقتصادی کلان اشاره دارد (FATF, 2018/2012: 98).

از این‌روست که بیشتر کشورها، تعقیب‌کنندگان یا دادیاران تحقیقی یا مقام تحقیق را به اجرای تدابیر پیش از مصادره و به‌طور خاص دستورات توقیف مادی صالح دانسته‌اند⁶ این در حالی است که در نظام عدالت کیفری ایران این اختیارات محدود هستند که به فراخور موضوع در ادامه به آن اشاره می‌شود.

1. law enforcement

2. pro-active parallel financial

3. outside of jurisdictions

4. permanent or temporary multi-disciplinary groups

5. pro-active parallel financial

6 Brun2011, chapter 2 and 3; Gray Clive Scott

2-1-3 اختیارات مراجع مجری قانون

در توصیه شماره 31 تبیین شده است که در زمان انجام دادن تحقیقات (جرم) پول‌شویی، جرائم منشأ مرتبط و تأمین مالی تروریست، مراجع ذی‌صلاح می‌بایست قادر باشند که جهت استفاده کردن در این تحقیقات و تعقیبات (کیفری) و اقدام‌های مرتبط، امکان دسترسی به همه اسناد و اطلاعات ضروری را داشته باشند، این مهم باید شامل اختیارهایی جهت به‌کارگیری اقدام‌های قهری¹، برآمدهای (نتایج) سوابق ثبت‌شده² توسط مؤسسات مالی، مشاغل و حرفه‌های غیرمالی معین و سایر اشخاص حقوقی و حقیقی، بازرسی اشخاص و اماکن، گرفتن اظهارات شهود، توقیف معنوی و به دست آوردن اسناد، باشد (FATF, 2018/2012: 23).

در سند راهنمایی قضات و دادستان‌ها گروه ویژه اقدام مالی، مجموعه‌ای از اختیارات تحقیقی و قابل‌دسترس برای مراجع طراحی و پیشنهاد شده است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از وجود ابزارها و وسایلی که مجریان قانون بتوانند با استفاده از آن‌ها اختیار صدور دستور و اختطاریه اجرایی و توقیف را دارا باشند؛ همچنین اختیارهایی مبنی بر عملیات مخفی، ره‌گیری ارتباطات و مرادات و دسترسی به سیستم‌های فناوری اطلاعات جهت ردیابی اموال را دارا باشند؛ اختیار صدور «دستور نظارت و پایش»³ از دیگر موارد مورد تأکید سند موردبحث است که به‌موجب آن یک حکم دادگاه از اشخاص (معمولاً مؤسسات مالی) می‌خواهد هرگونه معامله در آینده، با مجرمان مظنون را برای مدتی گزارش دهند. این درواقع «اطلاعات پنهان مالی بی‌وقفه»⁴ را ارائه می‌دهد.

در سند موردبحث، برای «دنبال کردن پول» روش‌ها و تکنیک‌های مناسبی ازجمله استفاده از سوابق برای ردیابی وجوه از طریق حساب‌ها یا مؤسسات متعدد، به کار گماردن خبررسان یا شاهدان اصلی، همچنین استفاده از تکنیک‌های ویژه تحقیق مانند نظارت الکترونیک یا پایش عملیات مخفی برای نفوذ در موانعی که اشخاص حقوقی برای شناخت صاحب و ذی‌نفع واقعی ایجاد می‌کنند، پیشنهاد شده است (FATF, 2018:44). اختیارات مذکور، در کشورهای متفاوت تحت قراردادهای تأمینی مناسبی ذیل مجموعه مقررات کیفری آن‌ها، پیش‌بینی و تبیین شده تا بتوانند در جهت کارآمدی نظام عدالت کیفری در مبارزه با جرائم اقتصادی نقش مؤثری ایفا کنند،

-
1. compulsory measures
 2. the production of records
 3. monitoring order
 4. real-time financial intelligence.

ازجمله در تانزانیا دادستان می‌تواند به صرف اینکه دلیلی مبنی بر تحصیل شدن مال از طریق نامشروع به دست آورد دستور ممنوعیت انتقال و تصرف مال موردنظر را صادر و به شخص متهم ابلاغ کند (Prevention and Combating of Corruption Act, No. 11/200). همچنین در انگلستان یک وسیله تحقیقی برای نهادهای مجری در ارتباط با جرائم مالی تحت عنوان دستورات ثروت توجیه (توضیح داده) نشده در قانون دارایی کیفری 2017 ارائه شده است (362A-362R Proceeds of Crime Act 2002 Criminal Finances Act 2017). درواقع این قرار از اختیارات مقام‌های مجری قانون است. در پیش‌نویس قانون موردبحث در خصوص دستور مذکور اذعان شده که این دستور، برای نهادهای مجری قانون، بازگرداندن و بازیافتن عواید حاصل از فساد و دیگر جرائم مهم و شدید را بهتر تسهیل می‌کند، زیرا اگر توضیح خواننده قانع‌کننده نباشد، اطلاعات جمع‌آوری شده می‌تواند جهت مصادره عواید مجرمانه مورد استفاده قرار گیرد (Home Secretary Amber Rudd's Speech on Economic Crime, 2017). این دستور مستلزم آن است که شخصی که مشکوک به مشارکت یا ارتباط با جرائم شدید است منشأ دارایی‌هایی را که به نظر می‌رسد با درآمد شناخته‌شده وی تناسب ندارد، توضیح دهد. عدم ارائه پاسخ، این فرض را ایجاد می‌کند که اموال قابل بازیابی و مصادره است (Sproat 2018:2). این قرار، نقش کلیدی در قلع و قم کردن مجرمین اقتصادی در بهره‌گیری از منافع فساد می‌تواند داشته باشد؛ حسب تحقیق این پژوهشگر، در نظام حقوقی ما اعم از قانون مجازات و قانون آیین دادرسی کیفری و همچنین دیگر مقررات مرتبط این نوع از اختیارات و ابزارهایی قانونی برای مقام‌های مجری قانون، جهت مبارزه با جرائم فساد کلان تقنین نشده است و گستره آماری جرائم فساد و نیز اخلال در نظام اقتصادی موجود نیز می‌تواند از آثار عدم وجود این دست از ابزارهای ضروری دستگاه عدالت قضایی جهت مقابله با فساد و جرائم کیفری باشد؛ ازاین‌رو لزوم تدوین قراردایی که امکان اجرایی‌سازی واکنش نهایی را برای مجریان قانون به‌عنوان بازوان اجرایی دستگاه عدالت کیفری فراهم می‌کند ضروری است؛ ازجمله این قرارها، قرار ثروت‌های توجیه نشده است؛ این قرار برای نهادهای مجری قانون، بازگرداندن و بازیافتن عواید حاصل از فساد و دیگر جرائم مهم و شدید را که در کشور نگهداری می‌شود بهتر تسهیل می‌کند، زیرا اگر توضیح

خواننده قانع‌کننده نباشد، اطلاعات جمع‌آوری شده می‌تواند توسط مقام‌ها برای درخواست مصادره مرسوم مدنی¹ از دادگاه مورد استفاده قرار گیرد؛ در نتیجه این قرار، مجریان قانون می‌توانند از دستور ثروت توجیه (توضیح داده) نشده استفاده کنند تا از مالکان بخواهند تا مثلاً نحوه خرید یک‌خانه لوکس را فاش کنند و اگر با توضیح وی موافق نیستند، می‌توانند از دادگاه‌ها بخواهند که اموال را توقیف کنند تا بتواند در نهایت موضوع مصادره مرسوم قرار گیرد؛ بنابراین نهادهای مجری می‌توانند از طریق دستور مذکور، شخص یا شرکتی را ملزم کنند تا اسناد و اطلاعات مربوطه را در خصوص اثبات اینکه اموال مورد نظر از طریق مشروع تحصیل شده است ارائه دهند و این دستور در واقع یک راه جایگزین جهت تحصیل اطلاعات و همین‌طور ردیابی اموال است، این در حالی است که بدون قرار مذکور برای نهادهای مجری، چنین اختیاری وجود ندارد و می‌بایست اطلاعات مذکور را از نهادهای دیگر مثل ثبت اسناد و دارایی دریافت کنند نه مستقیماً از خود شخص متهم؛ با توجه به فقدان نظام شفافیت مالی در نظام حقوقی و اقتصادی ایران، چنین قراری می‌تواند نقصان نظام شفافیت اموال را کاهش دهد و به کارآمدی نظام مصادره مرسوم بینجامد.

4. بایسته‌های واکنش موقت

واکنش موقت شامل توقیف مادی و معنوی می‌شود که به آن‌ها تدابیر پیشگیرانه یا موقت نیز گفته می‌شود. در نگاشته تفسیری توصیه‌های شماره 4 و 38 اذعان شده که کشورها می‌بایست سازوکارهایی را طراحی کنند که مراجع ذی صلاح (مراجع قضایی) را به نحو مؤثری در کنترل و در شرایط ضروری تصرف اموال که موضوع توقیف مادی و معنوی قرار گرفته‌اند، توانمند کند؛ توقیف مادی² تصدی موقت بر نگهداری یا کنترل اموال بر اساس حکمی تعریف می‌شود که توسط دادگاه یا سایر مقام‌های صالح صادر شده است؛ بنابراین اموال به حضانت و نگهداری فیزیکی و مکانی تحت کنترل فرد یا نهاد تعیین شده در حکم دادگاه یا در قانون منتقل می‌شود. توقیف معنوی³ مثل مسدود شدن حساب بانکی، تدبیری است که به صورت موقت انتقال،

1. در بحث گفتار واکنش نهایی شرح داده می‌شود.

2. seizure

3. freeze

تبدیل، تصرف یا جابه‌جایی اموال را ممنوع می‌کند؛ بنابراین در توقیف معنوی، نگهداری اموال تحت تصرف یا تحت کنترل شخص یا نهادی که آن را از قبل در اختیار داشته است -خواه مالک یا متصرف یا نهاد یا شخص ثالثی که به نمایندگی از مالک و متصرف باشد- اجازه داده می‌شود و مجری قانون یا اداره مدیریت اموال یا فرد تعیین‌شده توسط دادگاه، فقط وظیفه نظارت و پایش انطباق آن با قرار و دستور دادگاه را به عهده دارند، این در حالی است که در توقیف مادی حضانت و نگهداری فیزیکی از مال توسط فردی که دادگاه تعیین می‌کند انجام می‌شود نه متصرف مال (FATF,2018/2012:119&123).

در کنار این دو نوع قرار، در کشور کانادا و سوئیس قرار سومی با عنوان «قرار توقیف معنوی اداری»¹ نیز وجود دارد که هدف از صدور این نوع از قرارها حفظ شدن اموال و ممانعت از دسترسی داشتن به آن اموال توسط مالک یا متصرف است فارغ از اینکه آن مال مجرمانه باشد یا غیر مجرمانه (Foreign Illicit Assets Act Embargo Act 2015). در برخی از کشورها از جمله کانادا از نهاد «Restraint» در کنار دو نهاد دیگر تدابیر موقت نام برده شده است این قرار در خصوص اموالی که به‌صورت فیزیکی نمی‌تواند توقیف شود، صادر می‌شود، مثل حساب‌های بانکی، دارایی‌های غیرمنقول (مستغلات) و شغل (UNODC,2017:16). البته در کشور آفریقای جنوبی نهاد «Restraint» شامل ترکیبی از توقیف مادی و معنوی² می‌شود. این قرار در مورد شخصی استفاده می‌شود که همه اموال وی می‌خواهد موضوع تدابیر موقت واقع شود که ترکیبی از توقیف مادی و معنوی جهت حفظ کردن ارزش همه دارایی‌ها است (South Africa, section 75 of Act 121 of 1998) درواقع قرار ناظر به فرد است نه ناظر به مال خاص بلکه شامل همه اموال فرد خاص می‌شود³.

در توصیه 4 گروه ویژه اقدام مالی، کشورها به اتخاذ اقدام‌های قانون‌گذاری الزام شده‌اند تا از این طریق مراجع ذی‌صلاح به توقیف مادی و معنوی و مصادره (اموال) ذیل، بدون تعدی به حقوق اشخاص ثالث قادر شوند (این اموال عبارت‌اند از):

1. administrative freezing orders
2. freezing and seizure

3. در سوئد مراجع ذی‌صلاح در صورتی می‌توانند قرار توقیف مادی را صادر کنند که ارزش مال مورد توقیف

بیش از هزینه فروش و نگهداری آن باشد (Sweden, Penal Code, chapter 36.1962).

الف. اموال (موضوع پول‌شویی واقع شده)، ب. اموال تحصیل شده یا وسایل استفاده شده یا به قصد استفاده شدن در پول‌شویی یا جرائم منشأ (کشف شده) پ. اموال که از جرم تأمین مالی تروریسم یا فعالیت‌های تروریستی حاصل شده یا در جهت جرائم مذکور استفاده شده یا برای ارتکاب جرائم مذکور تخصیص داده شده یا قصد استفاده آن در جهت جرم مذکور وجود دارد و ت: اموال با ارزش معادل¹ (FATF, 2018/2012: 10).

توانایی توسل جستن به اقدام به موقع و آنی از لوازم ضروری برای مقام‌های مجری قانون است، از این رو توانایی اقدام بر مبنای یک‌طرفه²، بدون توجه به مظنون، حتی برای یک مدت کوتاه نیز برای اطمینان از کارایی تدابیر موقت (پیشگیرانه)³ می‌تواند مفید باشد تا مفسدین اقتصادی فرصتی برای انتقال یا ناپدید کردن دارایی‌ها را نداشته باشند. الزام‌های مدرک‌گرایی و بار اثبات نمی‌بایست در مرحله توقیف مادی و معنوی عواید، به نحو بیش‌ازحدی طاقت‌فرسا و دشوار باشد. الزام بر اثبات ریسک ناپدید شدن اموال (الزام و تعهد مدرک مدار) قبل از تحصیل دستور توقیف مادی یا معنوی، دشوار خواهد بود. چنین الزامی غالباً در عمل اثبات را دشوار می‌سازد و بر کارآمدی توقیف مادی اموال در مبارزه با جرائم اقتصادی و پول‌شویی تأثیر منفی می‌گذارد (FATF, 2018:50). از این رو در نظام حقوقی آلمان در رابطه با تحقیقات در مورد جرائمی چون جرائم سازمان‌یافته، تروریسم، قاچاق مواد مخدر، قاچاق انسان و فرار مالیاتی مدارک مربوط به جرم مجرمانه که به‌طور جداگانه مرتکب شده است برای توقیف مادی موردنیاز نیست. در عوض دادگاه زمانی می‌تواند دستور مصادره نهایی را صادر کند که متقاعد شود منشأ دارایی خاص مورد بحث جرم کیفری بوده است (Sonnenberg, 2017:1). در مواردی که مراجع جهت صدور دستورهای مقدماتی صالح هستند می‌بایست اطمینان یابند که اموال موضوع مصادره تا صدور حکم نهایی محفوظ می‌ماند. گستره این دستورها می‌بایست گسترده باشد؛ به نحوی که تا حد امکان درآمد حاصل از مالی که می‌تواند مصادره شود و اموال با ارزش معادل یا اموال تعویضی و جانشین شده را نیز در برگیرد (FATF, 2018:50).

1. property of corresponding value

2. ex parte basis

3. توقیف مادی، معنوی

در نظام حقوقی ایران سازوکار طراحی شده برای واکنش موقت، به این شرح است که در جهت سازوکار اجرایی توقیف در آیین‌نامه 1398 دو دسته فهرست تحریمی و فهرست توقیفی در آیین‌نامه تدوین شده است؛ فهرست تحریمی¹، فهرستی است از مشخصات اشخاص حقیقی یا حقوقی مشمول تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد موضوع قطعنامه (1267) و قطعنامه‌های متعاقب آن و اشخاص مندرج در فهرست تحریم‌های جمهوری اسلامی ایران که توسط شورای عالی امنیت ملی بر اساس شرایط تعیین شده در قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم - مصوب 1394 - و اصلاحات بعدی آن و با توجه به قطعنامه شماره (1373) شورای امنیت سازمان ملل متحد تعیین می‌شود. فهرست توقیفی² فهرست اشخاصی است که دستور توقیف اموال زیر در خصوص آن‌ها صادر شده باشد:

الف. اموالی که ظن حصول آن‌ها از طریق ارتکاب جرم (اعم از پول‌شویی و جرائم منشأ) وجود داشته باشد.

ب. اموالی که ظن به اختصاص آن‌ها جهت تأمین مالی تروریسم وجود داشته باشد.

پ. اموالی که ظن به نامشروع بودن آن‌ها وجود داشته باشد.

ت. اموالی که در فرایند جرائم مذکور، وسیله ارتکاب جرم بوده یا در اثر جرم تحصیل شده یا حین ارتکاب، استعمال یا برای استعمال اختصاص یافته باشد.

جهت توقیف و درنهایت مصادره، مرکز مکلف به تعیین معیارها، ملاک‌ها و رویه‌ها جهت تعیین اشخاص مظنون شده³ از این رو می‌بایست برای مثال با همکاری سازمان حسابرسی و جامعه حسابداران رسمی ایران، معیارهای معاملات و عملیات مشکوک را تعیین کند.⁴ در مقابل اشخاص مشمول نیز در صورت داشتن اطلاعات، قرائن و شواهد منطقی ظن‌آور در انطباق هویت یک فرد یا نهاد با فهرست توقیفی، مکلف به شناسایی مضاعف و با وجود شرایطی، توقیف و ضبط اموال شده‌اند. در خصوص اشخاصی که در فهرست تحریمی قرار دارند نیز مؤسسات مالی و اعتباری و بانک مرکزی مکلف شده‌اند از انجام آن دسته از نقل و انتقالات

1. بند 2 ماده 1 آیین‌نامه 1398.

2. بند 21 ماده 1 آیین‌نامه 1398.

3. ماده 83 آیین‌نامه 1398.

4. ماده 46

الکترونیک که فرستنده یا دریافت‌کننده آن یکی از اشخاص موجود در فهرست تحریمی است، به‌صورت سامانه‌ای (سیستمی) جلوگیری و گزارش آن را برای مرکز ارسال کنند.¹

لازم به ذکر است در نظام حقوقی ایران اگرچه به وجود بایسته‌های سیستمی ازجمله پایش سیستمی و نظام عدالت قضایی سیستمی در آیین‌نامه 1398 تأکید شده، اما به‌صورت کلی‌گویی ازجمله «پایش به‌صورت سامانه‌ای»²، «تهیه سامانه‌های هوشمند و شناسایی معاملات مشکوک»³ «فرایند نظارت خودکار جهت شناسایی عملیات مالی یا معاملات مشکوک»⁴، «استقرار نرم‌افزارهای کشف تقلب»⁵، «روش‌های داده‌کاوی»⁶ «شناسایی سامانه‌ای (سیستمی)، تعاملات غیرمجاز ارزی»⁷، «سازوکار مؤثر سامانه‌ای (سیستمی) جهت کشف تخلف»⁸ بدون ارائه راهکار نمی‌تواند کارآمدی متناسب با هدف موردنظر را برای کشور به ارمغان بیاورد؛ ازاین‌رو لازم است مطابق با توصیه‌های گروه ویژه اقدام مالی و چگونگی بروز آن‌ها در نظام‌های حقوق دیگر کشورها، اختیارات لازم در قالب قرارهای تأمینی ازجمله قرار توقیف ثروت غیرقابل‌توجیه، قرار تحقیقات پیش‌دستانه و نیز امکان انقلاب دعوی در مرحله تحقیقات مقدماتی لازم برای همه مراجع ذی‌صلاح در کنار «نظام کنترل قضایی مکانیکی» تقنین شود؛ درواقع وجود اختیاراتی چون «قرار ثروت‌های غیرقابل‌توجیه»، «دستور نظارت و پایش»، «دستور نظارت الکترونیک»، «دستور ممنوعیت انتقال»، «اختیار تحقیقات مالی پیش‌دستانه موازی»، «توقیف اموال معادل» و «انقلاب بار اثبات در مرحله تحقیقات مقدماتی» در مرحله واکنش اعم از تحقیقات مقدماتی و واکنش موقت برای مجریان تحقیق در خصوص جرائم اقتصادی ازجمله جرائم پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم دلالت بر لزوم تدوین نظام تحقیقی

1. تبصره 2 ماده 99

2. ماده 13 آیین‌نامه 1398

3. بند سوم ماده 4 قانون اصلاح 1397 از اهداف تشکیل شورای عالی مبارزه با پول‌شویی

4. ماده 81

5. ماده 81 آیین‌نامه 1398

6. ماده 41 آیین‌نامه 1398

7. ماده 110 آیین 1398.

8. تبصره 3 ماده 110 آیین‌نامه 1398

افتراقی دارد که متشکل از اختیاراتی هم‌سنگ با جرم سازمان‌یافته اقتصادی است، این در حالی است که نظام تحقیقی افتراقی ناظر با جرائم اقتصادی کلان در نظام حقوقی ایران به اجرا گذاشته نشده و فرایند تحقیقی ناظر بر جرائم مورد بحث، همانند دیگر جرائم رایج در دادسراها و نظام عدالت کیفری مجری است. عدم وجود چنین نظام افتراقی، کارآمدی نظام مبارزه با فساد اقتصادی را کاهش داده و به تحلیل رفتن بازدارندگی مجازات تدوین شده برای مجرمین در قانون ناظر بر جرائم اقتصادی از جمله قانون مبارزه با پول‌شویی و قانون تأمین مالی تروریسم می‌انجامد. این نظام افتراقی اختیاراتی چون تحقیقات موازی، دستور نظارت و پایش و قرار ثروت‌های غیرقابل توجیه و ... را می‌طلبد که لازم است در فرایندهای اصلاحی تقنینی بدان توجه شود.

5. بایسته‌های واکنش نهایی (مصادره مبسوط)

مصادره به‌عنوان یک وسیله پیشگیری از آینده است که مانع می‌شود متهم اموال و عواید را برای ارتکاب جرائم مشابه یا دیگر جرائم شدید به کار گیرد (Stefan D. Cassella:98-103). توصیه شماره 4 و نگاشته تفسیری آن، سند عملکرد (سوابق) بهینه در خصوص مصادره و نیز توصیه شماره 38 نظامی را برای مصادره تعریف کرده است که در نظام‌های حقوقی به‌عنوان نظام مصادره مبسوط شناخته می‌شود. در مصادره مبسوط با وجود شرایطی، بدون نیاز به اثبات رابطه منشأ مجرمانه جرم با اموال، می‌توان اموال مورد نظر را مصادره کرد. در سوئد در سال 2016 مقررات حوزه مصادره مبسوط در مسائل کیفری در فصل 36 قانون کیفری سوئد تقنین یافته است (Sweden, Penal Code, chapter 36.1962). در نظام حقوقی دانمارک مقررات بحث مصادره مبسوط کیفری در فصل 9، بخش 76 الف قانون مجازات دانمارک تقنین یافته است (Danmarks borgerliga Straf elov 1930).

مصادره مبسوط کیفری، مدنی و اداری به‌عنوان انواع مصادر مبسوط در نظام‌های حقوقی ظهور یافته است؛ گروه ویژه اقدام مالی در «سند عملکردهای بهینه در خصوص مصادره اموال» سبک زندگی مجرمانه (جرائم موجب)، کاهش ارزش ادله اثبات، مفروضات قانونی و انقلاب دعوا را به‌عنوان چهار مؤلفه مصادره مبسوط کیفری در قالب یک نمونه ارائه داده است (FATF, 2012: 98). برای احراز داشتن سبک زندگی مجرمانه - مؤلفه نخست مصادره مبسوط

کیفری - در خصوص متهم سه شرط بیان شده است: نخستین شرط آن ارتکاب جرائم شدید است؛ در خصوص جرائم شدید در ترمینولوژی استانداردهای گروه ویژه ذیل مجموعه جرائم معین، اذعان داشته که جرائم ذیل در هر کشور می‌تواند به‌عنوان جرائم شدید محسوب شود. ازجمله آن جرائم می‌توان به مشارکت در گروه مجرمانه سازمان‌یافته، جرائم تروریستی، قاچاق انسان، قاچاق مواد مخدر، استثمار جنسی و سوءاستفاده جنسی از کودکان، قاچاق سلاح، فساد و جرائم محیط زیستی اشاره کرد (10: FATF, 2018/2012). در مواد 3 و 5 دستورالعمل 2014 با موضوع مبارزه با پول‌شویی، نیز جرائم مذکور به‌عنوان جرم موجب که دال بر سبک زندگی مجرمانه دارد پذیرفته شده است (Directive 2014/ European Union).

دو شرط دیگر جهت اثبات شدن سبک زندگی مجرمانه عبارت‌اند از: نخست در طول تحقیقات کیفری علیه شخص تحقیقات مالی نیز شروع شده و گزارش تحقیقات مالی جنایی نشان می‌دهد که جرمی که فرد به آن محکوم شده است یا جرائم جنایی دیگر ارتکابی، موجب شده که وی از طریق نامشروع اموالی را دارا شود و دوم اینکه اماره و شواهد پذیرفتنی و اقناع‌کننده وجود داشته باشد که متهم همه اموال موضوع مصادره را از طریق نامشروع تحصیل کرده است (7: FATF, 2012). در نظام حقوقی انگلستان نیز دادگاه بدوی¹ می‌بایست در آغاز فرآیند مصادره تعیین کند که آیا متهم سبک زندگی مجرمانه داشته است؟ و همچنین از «رفتار مجرمانه فراگیر² خود»³ منفعت کسب کرده است؟ در ضمن مجموع تحصیل منفعت نباید کمتر از 500 پوند باشد (Part6(4) OF the Proceeds of Crime Act 2002).

مؤلفه دوم که مفروضات قانونی است به این نحو است که پس از اثبات سبک زندگی مجرمانه برای متهم، در جهت تعیین دامنه اموال موضوع مصادره دادگاه می‌بایست فرض کند که: نخست، هرگونه اموالی که از تاریخ شش سال قبل از رفتار مجرمانه به متهم منتقل شده است، درنتیجه رفتار مجرمانه بوده است؛ دوم، هر مالی که متهم از تاریخ پس از محکومیت دارد، درنتیجه رفتار مجرمانه تحصیل کرده است؛ برای مثال متهم در حکم محکوم می‌شود که وی 6 سال قبل مرتکب جرائم خاصی شده است از آن زمان به بعد تابه‌حال همه اموال او ناشی از

1. Crown Court

2. general criminal conduct;

رفتار مجرمانه فرض می‌شود؛ سوم، هرگونه هزینه در طی 6 سال ذکر شده در بالا در نتیجه رفتار نامشروع حاصله از جرم، تأمین شده است و چهارم، هر مالی که توسط متهم تحصیل شده عاری از منافع شخص ثالث است (182: FATF, 2012). در نظام حقوقی انگلستان نیز همین رویه را اتخاذ کرده است (Part 10(5) OF the Proceeds of Crime Act 2002).

مؤلفه سوم کاهش ارزش ادله اثباتی است؛ به این معنی که برای اجرای مصادره مبسوط نیاز به اثبات رابطه بین آنچه موضوع مصادره واقع می‌شود و آنچه موضوع جرم منشأ واقع می‌شود کاهش یافته است و لازم نیست اثبات شود که این مال از آن جرم خاص تحصیل شد است؛ بلکه کافی است که از اوضاع و احوال و شرایط موجود استنباط شود که مال مذکور منشأ غیرقانونی دارد و درواقع از رفتار مجرمانه صادره شده نه از عنوان خاص مجرمانه (Bought, 2017: 27-28). همچنین به تصریح گروه ویژه اقدام مالی در سند راهنمایی قضات و دادستان‌ها پیشنهاد شده است که اگر بار اثبات - همانند استاندارد دعاوی مدنی - توازن احتمال‌ها یا چیزهایی مانند آن برای مصادره مبسوط کیفری به کار گرفته شود می‌تواند کارآمدی بیشتری را در پی داشته باشد (59: FATF, 2018). توازن احتمال به این صورت است که اگر از اوضاع و احوال شرایط احتمال منتفع شدن متهم از رفتار جزایی بیشتر از احتمال عدم انتفاع وی باشد، فرض می‌شود که وی از رفتار جزایی منتفع شده است و این به عنوان یک روش اثباتی که در قیاس با ادله اثبات کیفری - که به «دله فرای ظن معقولانه» تعبیر می‌شود - از ارزش اثباتی کمتری برخوردار است. دادگاه اروپایی حقوق بشر و نیز دادگاه قانون اساسی ایتالیا در توجیه پذیرش این نوع مصادره هدف از مصادره مبسوط را پیشگیری از آثار و زیان‌های بسیار خطرناک اموال نامشروع بر جامعه و اقتصاد دانسته و بیان داشته که مصادره مبسوط از خطرناکی اموال در آینده که به نابسامانی اقتصادی می‌انجامد جلوگیری می‌کند؛ بنابراین مصادره مبسوط واکنش مناسب در قبال جرائم سازمان یافته است (ECtHR, M v. Italy, appl. no. 52024/99, 5 July 2001؛ Italy, appl. no. 12386/86, 15 April 1991 (no. 12954/87, 22 February 1994).¹ از این رو این مؤلفه مورد بحث اگرچه سخت‌گیرانه است و چه بسا بتواند در بادی امر مضر به سرمایه‌گذاری و گردش ثروت به نظر برسد اما در نگاه

1. As cited Malin Thunberg Schunke (2017) Extended confiscation in criminal law: national, European and international perspective. Publisher: Intersentia.

کلاننگر، بنیه اقتصاد جامعه را تقویت کرده و مانع از ورود عواید مجرمانه و در نتیجه پول کثیف به نظام اقتصادی می‌شود.

در نظام حقوقی انگلستان در گفتار 6(7) قانون عواید حاصل از جرم 2002 مقرر شده که دادگاه می‌بایست در خصوص مصادره مبسوط کیفری، مبتنی بر توازن احتمالات تصمیم بگیرد (Part 6(7) OF the Proceeds of Crime Act 2002). در مقابل، رد این نوع طریق اثباتی نیز توسط متهم به همین نحو صورت می‌گیرد. در خصوص مؤلفه چهارم - انقلاب دعوا - باید گفت پس‌ازاینکه امارات، اوضاع، احوال و شرایط ازجمله سبک زندگی مجرمانه و وجود جرائم موجب دلالت بر منشأ غیرقانونی اموال فرد کند، بار اثبات منقلب شده و فرض می‌شود که اموال متهم نامشروع است و وی باید مبتنی بر توازن احتمالات مشروع بودن اموال موضوع مصادره مبسوط کیفری را اثبات کند (FATF, 2012: 18).

در کنار توسعه رژیم مصادره مبسوط کیفری، نظام مصادره مبتنی بر عدم محکومیت نیز ظهور کرد (Sobahani, Razavi Fard, 1402). این نظام جواز مصادره اموال بدون محکومیت قبلی کیفری فرد را در دادگاه فراهم می‌کند. این اقدام مستقیماً علیه فرد اتخاذ نمی‌شود بلکه «علیه اموال بمـاهو اموال» اعمال می‌شود (Cassella, 2008: 14-18; Alagna, 2015: 447; Maugeri, 2012: 257). مصادره بدون محکومیت کیفری یکی از انواع مصادره مبسوط است که برای مصادره اموال نیازی به محکومیت قبلی متهم نیست؛ از این حیث، این نوع مصادره حتی در صورت برائت متهم نیز متصور است؛ وجه اشتراک مصادره مبسوط با مصادره بدون محکومیت کیفری در این است که در هر دو نوع مصادره ممانعت مجرم از دارا شدن عواید مجرمانه از طریق مفروضات قانونی، کاهش ارزش ادله اثبات جرم و انقلاب دعوا دنبال می‌شود و وجه افتراق آن‌ها محدود به مسائل رسیدگی و دادرسی و ارتکاب جرائم خاص می‌شود (Boucht, 2017: 2).

بنابراین تمام مؤلفه‌های مصادره مبسوط کیفری در مصادره مبسوط مدنی پیش‌بینی شده، با این تفاوت که مؤلفه نخست که (سبک زندگی مجرمانه) جرم موجب باشد در این نوع مصادره وجود ندارد. توصیه شماره 4 گروه ویژه اقدام مالی کشورها را به اتخاذ اقدام‌هایی الزام کرده است که اجازه می‌دهند بدون نیاز به محکومیت کیفری (مبتنی بر مصادره فاقد محکومیت) یا بدون نیاز به (بودن) یک مجرم که منشأ غیرقانونی بودن اموال ادعائی را که قابل مصادره باشد

نشان دهد، اموال، مصادره شوند. همچنین در توصیه شماره 38 کشورها را به داشتن اختیاراتی در پاسخ دادن به درخواست مبتنی بر مصادر اموال بدون محکومیت و اقدام‌های موقت مرتبط فراخوانده است (FATF, 2018/2012: 9&26&27).

در بخش پنجم، ششم و فصل سوم بخش پنجم قانون عواید حاصل از جرم 2002 انگلستان، نظام مصادره مبسوط مدنی تشریح شده است؛ مصادره مبسوط مدنی این امکان را فراهم می‌کند که اموال به‌دست‌آمده از طریق رفتار غیرقانونی مصادره شود هرچند که امکان اثبات جرم خاص برای متهم فراهم نشود (Rui, 2011: 61-153).

در کشور ایرلند¹ مصادره بدون محکومیت کیفری یا مصادره مبسوط مدنی در دو قانون عواید حاصل از جرم 1996 - که توسط قانون عواید حاصل از جرم 2005 و قانون عواید حاصل از جرم 2016 ایرلند اصلاح شده است - و قانون اداره دارایی‌های کیفری 1996 تقنین شده است (the Proceeds of (Crime Act 1996 (PoCA 1996)²).

تغییر و تحولات اجتماعی موجبات تحولات نظام‌های حقوقی را فراهم می‌سازد. به نظر می‌رسد ظهور این نوع مصادره منبعت از ظهور انواع نوین جرائم ازجمله جرائم سازمان‌یافته است و کشورها به جهت مقابله با این دسته از جرائم به مصادره مبسوط در ابتدا کیفری و سپس مدنی روی آورده‌اند، زیرا با جهانی‌شدن اعتبار مرزهای سیاسی رو به افول رفته و با ظهور انواع نوین جرائم سازمان‌یافته ازجمله جرم پول‌شویی دیگر دولت‌ها نمی‌توانند تنها متکی بر قلمروی خود منشأ جرائم را کشف کنند. اصل جرم در کشورهای دیگر اتفاق می‌افتد و اموال حاصل از آن در کشور دیگر در چرخه پول‌شویی، مشروع جلوه می‌کند و این فرآیند جرم توسط متهمین با تابعان مختلف انجام می‌شود، در نتیجه امکان کشف جرم و مجرم و در مواردی حتی با کشف جرم نیز امکان شناسایی مجرم کأن لم یکن یا بسیار محدود یا دشوار می‌شود. این استیصال دستگاه قضایی منبعت از ماهیت جرائم سازمان‌یافته و چگونگی ارتکاب جرائم سازمان‌یافته است. این ویژگی‌های افتراقی جرائم سازمان‌یافته، واکنش‌های افتراقی با

1. در صفحه 53 سند راهنمای قضات و دادستان‌ها گروه ویژه اقدام مالی از کشور ایرلند به‌عنوان کشور سرآمد در بحث مصادره بدون محکومیت کیفری نام برده است.

2. as amended by the Proceeds of Crime (Amendment) Act 2005 (PoCA 2005) and the Proceeds of Crime (Amendment) Act 2016 (PoCA 2016), the Criminal Assets Bureau (CAB) Act 1996).

ابزارهای منحصر به فرد خود را می‌طلبد که در قالب مصادره مرسوم ظهور می‌کند. از این رو کشورها مصادره مرسوم مدنی و کیفری را دنبال کرده‌اند تا لزوم اثبات جرم منشأ از بین رود و مستقیماً اموال حاصل از جرم - که هدف غایی مجرمین از جرائم سازمان یافته است - مصادره شود و از این طریق از ارتکاب جرائم کلان اقتصادی پیشگیری کنند. در نتیجه فرامرزی و جهانی بودن اصل جرم نمی‌تواند سبب کسب سود و منفعت برای مجرمین باشد. از این طریق هدف غایی مجرمین که کسب منفعت حداکثری بود، کنترل شده و سپس کاهش یافت.

علاوه بر دو نوع مذکور، مصادره اداری نیز از دیگر انواع مصادره مرسوم است. برخلاف مصادره کیفری و مصادره بدون محکومیت کیفری که نیازمند حکم و فرایند قضایی و وجود دادگاه بود، مصادره اداری معمولاً شامل سازوکار غیرقضایی می‌شود و توسط نهادهای مجری مانند واحد پلیس یا دیگر نهادهای مجری قانون انجام می‌شود. در این نوع مصادره نهادهای قضایی و تعقیبی (دادستان و بازپرس) دخالتی ندارد و محدود به دارایی‌های کم‌ارزش یا دسته‌ای از دارایی‌های خاص است (Jean Larissa, Kevin Clive, 2021:14). در سند راهنمایی قضات و دادستان‌ها نیز این نوع، معمولاً تنها برای انواع خاصی از دارایی‌ها برای مثال دارایی‌های با ارزش مشخص یا وجوه نقدی که در مرز توقیف شده، تجویز شده است. اموالی که مورد انکار و ادعای معارض واقع نشود توسط اختیاریه اداری می‌تواند مصادره شود و چنانچه انکار شود و مورد ادعای معارض واقع شود در دادرسی حقوقی (مدنی) می‌تواند مورد رسیدگی قرار گیرد. لازم به ذکر است که جهت مشخص شدن مدعی معارض لازم است که از زمان اعلام، فرصت زمانی معقولی پیش‌بینی شود، همان‌طور که در نظام حقوقی آمریکا چنین قیدی وجود دارد. استانداردهای لازم جهت اثبات در چنین مواردی در سطح سبک‌تر و خفیف‌تر مثل توازن احتمالات قرار دارد (FATF, 2018: 54).

در آمریکا این نوع مصادره در پرونده‌های توافقی (بدون معارض)¹ و توسط نهادهای مجری قانون فدرالی به عنوان یک موضوع اداری بدون دخالت دادگاه و دادستان انجام می‌شود. بیشتر مصادره‌های فدرالی از انواع مصادره اداری هستند، زیرا فرایندهای رسیدگی مصادره اداری

1. uncontested پرونده‌هایی که در آن اعتراض و ادعایی معارض با توقیف و مصادره شدن وجود ندارد.

توافقی¹ است. اساساً مصادره اداری برای نهادهای مجری قانون به صورت خاص با توجه به موضوع در حیطه وظیفه آنها تعیین شده است. برای مثال اداره اجرای مواد مخدر در خصوص پرونده‌های مواد مخدر؛ اداره فدرالی تحقیقاتی در خصوص پرونده‌های کلاهبرداری، مصادره اداری را اجرا می‌کند. مصادره اداری زمانی آغاز می‌شود که یک نهاد مجری فدرالی با توجه به اختیاراتی که در حیطه وظایف آنها تعریف شده است، اموال کشف‌شده در جریان تحقیقات را توقیف مادی کند. برای انجام توقیف مادی، نهاد مجری قانون در ابتدا یک اختطاریه در روزنامه چاپ می‌کند و از شخص ذی نفع می‌خواهد که در صورت اعتراض به مال موضوع توقیفی، تا تاریخ مشخص، می‌تواند اعتراض خود را ارسال دارد (Code of Laws of the United States of America 18. 981(b)

در اختطاریه بیان می‌شود که «مال موردنظر توقیف مادی شده است و قصد مصادره آن به نفع دولت آمریکا وجود دارد. هر کس به آن اعتراض دارد مخالفت خود را تا تاریخ مشخص اظهار کند وگرنه همیشه باید از حق خود صرف‌نظر و سکوت کند». اگر هیچ شخصی در مدت مشخص‌شده اعتراض نکرد این اعلامیه در حکم دستور قضایی دادگاه بوده و مال به نفع دولت مصادره می‌شود (The Civil Asset Forfeiture Reform Act 2000', 27 Notre Dame J. Legis. 97)؛ بنابراین توقیف اداری درواقع یک اقدام قضایی نیست؛ بلکه بیشتر یک «اعراض از مال»² است (Simon,2009:37-39). اگر اعتراضی به مصادره مرسوم اداری وجود داشته باشد، دعوا به دادگاه بدوی فرستاده می‌شود. در آنجا نیز بسته به شرایط، ذیل عنوان مصادره مرسوم اعم از مدنی یا کیفری به موضوع رسیدگی می‌شود؛ یعنی چنانچه معارض یافت شد و ادعای مالکیت را مطرح کرد پرونده به دادگاه بدوی فرستاده می‌شود، دادگاه با بررسی پرونده و شرایط موجود، چنانچه همه مؤلفه‌های مصادره مرسوم اعم از مدنی یا کیفری وجود داشته باشد به پرونده رسیدگی کرده. بار اثبات مشروعیت اموال بر عهده فرد مدعی قرار می‌گیرد. اگر وی نتواند مشروع بودن مال موردادعا را اثبات کند حکم به مصادره، صادر می‌شود و در غیر

1. uncontested

2. abandonment.

این صورت مال مورد ادعا، از ضبط مصون می ماند (The Civil Asset Forfeiture Reform Act 2000¹, 27 Notre Dame J. Legis. 97).

طبق تحقیقات نویسنده این پژوهش، در نظام حقوقی ایران قانون مربوط به رسیدگی به دارایی وزرا و کارمندان دولت اعم از کشوری و لشکری و شهرداری ها و مؤسسات وابسته به آن ها مصوب 1337 را می توان از نخستین قوانینی برشمرد که برخی از مهم ترین مؤلفه های مصادره مبسوط ازجمله تشریح طریق تحصیل مال از جانب مالک که از لوازم انقلاب دعوی محسوب می شود را داراست. این قانون افراد مشمول را مکلف به ارائه مستندات مشروعیت اموال و صورت اموال خود کرده است¹ و کذب بودن صورت اعلامی را موجب انفصال می داند؛ در ضمن آن ها را موظف به پاسخ دهی به همه سؤال ها کرده است،² تا آنجا که اگر به صورت کذب صورت دارایی خود را تنظیم کنند، آن اموالی که به صورت خلاف واقع اظهار یا کتمان شده اند، به نفع دولت مصادره می شود.³ همچنین موجبی برای تعقیب کیفری محسوب می شود؛⁴ بنابراین در این قانون نوعی مصادره مبسوط مدنی را که دارای مؤلفه رفتار مجرمانه و انقلاب دعوی است می توان استنباط کرد.

نظام مصادره تدوین شده در سه تبصره ماده 2 قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی مصوب 1397 شباهت بسیاری به نظام مصادره تدوین شده در کشورهای پیشرو در این عرصه دارد؛ نظام مصادره تدوین شده در این قانون، نوعی مصادره مبسوط تدوین شده در دادگاه کیفری است و بر اساس رویه کیفری به آن رسیدگی می شود؛⁵ با این وجود نیاز محکومیت به جرم خاص جهت مصادره مبسوط، پیش شرط آن نیست؛ از این رو اگرچه در دادگاه کیفری به آن رسیدگی می شود اما می توان از دسته مصادره مبسوط مدنی محسوب شود، زیرا چنانچه ظن نزدیک به علم به عدم صحت معاملات و تحصیل اموال وجود داشته باشد (مؤلفه کاهش

1. ماده 1

2. ماده 5

3. ماده 4

4. ماده 6

5. برخلاف نظام قانون الحاق به قانون اجرایی اصل 49 که رسیدگی طبق مقررات حقوقی و مدنی به آن انجام می شود.

ارزش ادله اثبات جرم)، همه اموال موضوع ظن می‌تواند موضوع مصادره واقع شود؛ مانند آنکه نوعاً با توجه به شرایط امکان تحصیل آن میزان دارایی در یک‌زمان مشخص وجود نداشته باشد¹ (مؤلفه رفتار مجرمانه). در این صورت بار دعوی منقلب شده و متهم می‌بایست اسناد مثبتی مبنی بر مشروع بودن اموال موضوع مصادره را اقامه کند (مؤلفه انقلاب دعوی). عدم توانایی وی در اقامه دلیل مصادره اموال وی، حبس² و در مواردی مجازات جزای نقدی را برای وی در پی خواهد داشت³؛ بنابراین، سه مؤلفه عنوان مجرمانه، انقلاب دعوا و کاهش بار اثبات دعوا را می‌توان در این قانون مشاهده کرد.

در قانون الحاق موادی به قانون نحوه اجرای اصل چهل و نهم و نیز دستورالعمل اجرایی آن مصوب 1399، شیوه رسیدگی و استناد به ادله و بار اثبات، مبتنی بر نظام حاکم بر تبصره 1 ماده 2 قانون اصلاح قانون مبارزه با پول‌شویی مصوب 1397⁴ انجام می‌شود؛ در این راستا به تصریح این قانون، محکومیت به جرم خاص کیفری لازمه و مقدمه مصادره مبسوط نیست⁵ (مؤلفه رفتار مجرمانه)؛ ضمن اینکه بار اثبات منقلب شده⁶ (مؤلفه انقلاب دعوی) و ارزش ادله اثباتی از تحصیل علم به ظن نزدیک به علم⁷ و نیز ظن قوی⁸ کاهش یافته است (مؤلفه کاهش ارزش ادله اثباتی)؛ بنابراین می‌توان اذعان داشت نظام مصادره مبسوط تدوین شده در قانون مورد بحث، مصداق مصادره مبسوط مدنی است، زیرا هر سه مؤلفه رفتار مجرمانه، انقلاب دعوی و کاهش ارزش ادله اثبات دعوی را داراست.

در واکاوی نظام حقوقی ایران می‌بایست اذعان داشت برابری سلاح‌ها به این معنی است که شرایط تعریف شده برای هر یک از طرفین باید به گونه‌ای باشد که هیچ‌یک از طرفین به صورت

1. تبصره 1 - ماده 2

2. تبصره 3 ماده 2

3. تبصره 2 ماده 2

4. تبصره 1 ماده 19

5. ماده 11 دستورالعمل

6. تبصره 2 ماده 13

7. تبصره 1 و 3 ماده 2 قانون اصلاح قانون مبارزه با پول‌شویی مصوب 1397

8. تبصره 3 ماده 16

اساسی نسبت به دیگر، در وضعیت نامناسب‌تری جهت اثبات و رد دعوا واقع نشود. از این روست که در نظام‌های حقوقی پیشرو از جمله انگلستان، همان‌طور که دادستان و قاضی با ابتنا بر ادله اثباتی با ارزش کاهش‌یافته «توازن احتمالات» می‌توانستند اموال متهم را موضوع مصادره مبسوط کیفری قرار دهند، متهم نیز می‌توانست مبتنی بر توازن احتمالات مشروع بودن اموال خود را اثبات کند؛ این در حالی است که در نظام حقوقی ایران با اینکه دادگاه و دادستان می‌تواند بر اساس دلیل اثباتی با ارزش کاهش‌یافته «ظن متأخم به علم» یا «ظن قوی» اموال متهم را موضوع مصادره مبسوط قرار دهند؛ اما مشخص نیست که آیا متهم نیز از چنین حقی برخوردار است یا اینکه برای رفع اتهام از خود باید ادله علم آور و فرای ظن معقولانه ارائه کند؟ بنابراین لازم است که قانون‌گذار در قوانین مورد بحث با توجه به اصل برابری سلاح حق مذکور را برای متهم به رسمیت شناخته و به آن تصریح کند.

ملاک در کاهش ارزش ادله اثبات دعوا در مصادره مبسوط بیان‌شده در قانون اصلاح قانون مبارزه با پول‌شویی مصوب 1397 موجب سلیقه‌ای شدن و خودتفسیری قانون می‌شود، زیرا مفاهیم استفاده‌شده مبهم و قابلیت تفسیرهای متعددی دارد. در نظام حقوقی انگلستان و اسناد گروه ویژه اقدام مالی، «توازن احتمالات» به عنوان یک قاعده اثباتی شناخته‌شده در دعاوی مدنی است که مصادیق آن در رویه‌های قضایی مشخص است، حال آنکه دو ملاک کاهش ارزش ادله اثبات دعوا تعریف‌شده در مقررات حقوقی ایران، «ظن نزدیک به علم» و «ظن قوی» به عنوان یک نهاد تأسیسی جدید، در دو قانون اصلاح قانون مبارزه با پول‌شویی مصوب 1397 و قانون الحاق موادی به قانون اجرای اصل 49 و دستورالعمل اجرایی آن مصوب 1399 تعریف عینی و مشخص ندارد؛ با توجه به اینکه این دو ملاک تنزل‌یافته اثباتی ادله، در دو قانون جزایی و حقوقی (مدنی) استعمال شده، سؤالی که به ذهن خطور می‌کند این است که قانون‌گذار از دو عبارت یک مفهوم را اراده کرده یا دو مفهوم متفاوت و اصل تأسیسی بودن الفاظ نیز این ابهام را بیشتر می‌کند؛ در این حالت نیز ملاک عینی ارائه‌نشده مبنی بر اینکه منظور از ظن نزدیک به علم یعنی همان علم عرفی است که از علم فلسفی و دقت‌بینی فلسفی خارج است و با رجوع به عرف مشخص می‌شود؟ یا منظور ظنی است که از شک گذشته و به مرحله علم نرسیده است؛ با توجه به قید «نزدیک به علم» یعنی ظن بیش از 80 تا 90 درصد؟ ابهام در مفاهیم و انعطاف در معنی موجب سردرگمی محاکم و سوءاستفاده مجرمین از ابهام قانونی می‌شود،

ضمن اینکه دادرسی از حالت قانون‌محوری به سمت شخص‌محوری پیش می‌برد، به‌نحوی که هر شعبه نسبت به یک موضوع واحد می‌تواند آرای خاص خود را داشته باشد؛ بنابراین به هدف عینی‌تر شدن و ارائه ملاک ظن متأخم به علم می‌بایست تعریف مصداقی در کنار تعریف مفهومی از دو عبارت «ظن متأخم به علم» و «ظن قوی‌تر» ارائه شود؛ در این راستا می‌تواند از شیوه سبک زندگی مجرمانه و ملاک‌های چهارگانه گروه ویژه اقدام مالی و نمونه بیان‌شده در «سند عملکردهای بهینه در خصوص مصادره اموال» گروه ویژه اقدام مالی استفاده کرد.

همچنین لازم به ذکر است که در نظام حقوقی ایران منقلب شدن بار اثبات محدود به هیچ ملاک کمی نشده¹ و تنها به تحلیل کیفی اکتفا شده است، حال آنکه پیشنهاد می‌شود همانند کشور انگلستان و نمونه بیان‌شده در «سند عملکردهای بهینه در خصوص مصادره اموال» توسط گروه ویژه اقدام مالی، محکومیت به جرائم خاص، تکرار دسته‌ای از جرائم در یک دوره زمانی مشخص و درنهایت ملاک سبک زندگی مجرمانه به‌عنوان سنجه کمی انقلاب دعوا در کنار تبیین کیفی تقنین شود.

نظام حقوقی ایران فاقد نهاد مصادره مبسوط اداری است. نبود چنین ابزاری موجب هدررفت منابع مالی و انسانی در مبارزه نظام‌مند با مفسدین اقتصادی محسوب می‌شود، زیرا این نوع از مصادره مبسوط، ضمن اینکه به دلیل عدم ورود به چرخه قضایی از سرعت مناسبی برخوردار است در خصوص جرائم اقتصادی خرد، نقش مهمی می‌تواند ایفا کند، زیرا همانند سایر انواع مصادره نیازمند منابع انسانی و مالی نیست؛ ازاین‌رو با نگاه اقتصادی به تحلیل جرم می‌تواند منفعت‌آور باشد؛ بنابراین وجود آن در موسوعه قوانین حقوق کیفری ایران پیشنهاد می‌شود.

فرجام سخن

نگاه ریسک‌محور در خصوص اموال مرتبط با جرم در قالب بحث تقنینی و بحث کشف سیستمی مبتنی بر الگوهای پر ریسک و نیز واکنش‌های ریسک‌مدار مثل توقیف مادی و معنوی، همچنین رسیدگی مبتنی بر ریسک ازجمله انقلاب دعوا و حتی واکنش نهایی چون مصادره مبسوط و ادله اثبات مبتنی بر ریسک به‌عنوان ریسمان همه مباحث گروه ویژه اقدام

1. تبصره 1 ماده 2 قانون اصلاح مبارزه با پول‌شویی مصوب 1397.

مالی در مجموعه استانداردهای گروه مذکور قابل مشاهده است. جرائم اقتصادی سازمان یافته و نظام مند واکنشی سازمان یافته و هماهنگ با جنس خود می طلبد. گروه ویژه اقدام مالی به عنوان تخصصی ترین سازمان این حوزه از جرائم، نحوه مقابله با جرائم اقتصادی که پولشویی رکن رکن آن ها محسوب می شود اتخاذ رویکرد ریسک پایه را توصیه کرده است؛ به این صورت که با توجه به شرایط منجر به وقوع و عدم وقوع این جرائم در هر حوزه مالی باید واکنش مناسبی اتخاذ شود به نحوی که در حوزه هایی که شرایط وقوع این جرائم بیشتر است و ریسک این جرائم افزایش می یابد، منابع و امکانات واکنش نیز در این حوزه با هدف کاهش ریسک افزایش یابد و در مواردی که ریسک کمتری وجود دارد به همین نسبت باید واکنش مناسبی اتخاذ شود و واکنش مناسب در قالب ریسک پایه باید طراحی شود. با این نگاه می توان اذعان داشت که جرم انگاری مستقل جرم پولشویی در مرحله تقنین، توقیف مادی و معنوی در مرحله واکنش موقت، انقلاب بار دعوا در مرحله اثبات و مصادره مبسوط در مرحله واکنش نهایی، همه به هدف از بین بردن زمینه هایی است که وقوع جرائم اقتصادی از جمله جرم پولشویی و تأمین مالی تروریسم، قاچاق انسان، قاچاق مواد مخدر و ... را گسترش می دهد و در نتیجه ریسک جرائم مذکور را افزایش می دهد؛ از این رو تأسیس نهادهای حقوقی جدید توسط گروه مذکور در جهت کاهش ریسک پولشویی و مبتنی بر نظریه ریسک پایه ناظر به اموال مرتبط با جرم ارائه شده، لازم است که در نظام های تقنینی و اجرایی ما نیز راه یابد تا بتواند کارآمدی بهتر دستگاه عدالت در قبال مفاسد و جرائم اقتصادی کلان را به دنبال داشته باشد:

- در مرحله تقنین: جامعه جهانی منبعث از متخصصین امر و سیره عقلای موضوع مورد بحث، نظام مهندسی معکوس مقابله با عواید مجرمانه را که مایه حیات و استمرار جرائم مجرمانه اقتصادی است طراحی کرد تا از این طریق ضمن ناکام گذاری مجرمین در پیگیری جرائم اقتصادی از طریق پایان دادن به هدف غایی مجرمین سازمان یافته کلان اقتصادی، مانع از ارتکاب آن ها شود؛ به نحوی که استمرار آن سازمان مفاسد اقتصادی با کاهش بودجه به خطر افتد و از این طریق ضمن ضعیف کردن سازمان مجرمانه آن ها را از ارتکاب جرائم جدید منصرف کند. این مهندسی معکوس که در مقابله با جرائم سازمان یافته اقتصادی فراملی طراحی شده در قالب جرم پولشویی مستقل از جرم منشأ

معنی می‌یابد و بایسته‌های اجرای آن می‌بایست از طریق سند ملی ارزیابی ریسک طراحی و تدوین شود؛ به عبارتی جرائم سازمان‌یافته اقتصادی پاسخ سازمان‌یافته و نظام‌مند می‌خواهد که این پاسخ در سند ملی ارزیابی ریسک مبتنی بر رویکرد ریسک‌مدار متبلور می‌شود. از این حیث پیشنهاد می‌شود در جهت کارآمدی نظام مبارزه با پول‌شویی با توجه به فراهم شدن بایسته قانونی تدوین سند ارزیابی خطر (ریسک) ملی در ماده 3 آیین‌نامه اجرایی ماده (14) الحاقی قانون مبارزه با پول‌شویی، کارگروه ملی ارزیابی خطر در اسرع وقت این مهم را با همکاری مرکز اطلاعات مالی به اجرا گذارد تا از این طریق بتواند به کارآمدی و پایان‌دهی به آسیب‌های رژیم مبارزه با مفاسد اقتصادی و پول‌شویی نقش مهمی ایفا کند؛

- در مرحله واکنش موقت: باید تصریح داشت در نظام کیفری سنتی با وقوع جرمی مانند سرقت مراحل کشف، تعقیب، تحقیق و دادرسی و مجازات به دلیل شناخته بودن بزه‌کار برای بزه دیده ممکن بود و موانعی مثل سازمان‌یافته بودن جرم، فراملی بودن جرم، فراملی بودن مجرمان و ... وجود نداشت؛ از این رو قاعداً در چنین فضایی، ابزارهای در دسترس متهم برای دفاع و ابزارهای مورد استفاده دستگاه عدالت قضایی جهت مقابله و کنترل جرم با هم هماهنگ بوده است. در پی جهانی‌شدن جرم و پیچیده شدن رفتار مجرمانه از جمله فراملی‌شدن و سازمان‌یافته‌شدن آن، خروج از دفع‌الوقتی و توسل به برنامه منسجم و نظام‌مند شدن جرم در رسیدن به هدف، کشف و مقابله با آن نیازمند تغییر ماهوی در ابزارها و بازتعریفی از اصول حاکم بر استانداردهای دفاعی متهم و واکنشی مجریان قانون است؛ از این رو نظام افتراقی تحقیقی مشتمل بر «قرار توقیف مادی و معنوی اموال معادل»، «قرار ثروت‌های غیرقابل توجیه»، «دستور نظارت و پایش»، «دستور نظارت الکترونیک»، «دستور ممنوعیت انتقال» و «اختیار تحقیقات مالی پیش‌دستانه موازی» در نظام حقوقی ما برای مفاسد اقتصادی و جرم پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم لازم است تدوین شود تا از این طریق ریسک پول‌شویی و جرائم اقتصادی کاهش یابد؛

- در مرحله واکنش نهایی: مهم‌ترین انگیزه ارتکاب جرم از منظر مجرمین جرائم اقتصادی، تحصیل عواید و اموال از طریق ارتکاب جرم است. از این حیث لازم است که قلع هدف غایی مرتکب جرم از مهم‌ترین اهداف نظام حقوق کیفری تعریف شود.

سیاست تقنینی اتخاذشده در کشورهای پیشرو در امر مبارزه با جرائم سازمان‌یافته اقتصادی در قالب انواع سه‌گانه مصادره مرسوم بروز کرده است. این در حالی است که همه مؤلفه‌های مصادره مرسوم کیفری نیز و نهاد مصادره مرسوم اداری در مجموعه قوانین کیفری کشور پیش‌بینی نشده است؛ از این‌رو پیشنهاد می‌شود در کنار مصادره مرسوم مدنی همانند نظام حقوقی انگلستان و آمریکا، مصادره مرسوم کیفری و مصادره مرسوم اداری را نیز در نظام حقوقی حاکم بر مصادره اموال مرتبط با جرم، تقنین شود. همچنین بحث اصل برابری سلاح‌ها، تعیین ملاک عینی در کاهش ارزش ادله اثبات، ارائه ملاک انقلاب دعوا، همان‌طور که شرح آن گذشت، می‌بایست در مقررات موجود لحاظ شود تا از این طریق موجبات کارآمدی بهتر نظام مقابله با عواید مجرمانه تسهیل و ریسک وقوع جرائم اقتصادی از جمله پول‌شویی و جرائم مالی و سازمان‌یافته کاهش یابد.

References

- Bassiouni, M. C. & Eduardo V. (1998). *Organized Crime; A Compilation of U.N. Documents*, Transnational Publishers, Inc., Ardsley, New York.
- Bello, A., & Harvey, J. (2017). From a risk-based to an uncertainty-based approach to anti-money laundering compliance. *Security Journal*, 30(1), 24–39.
- Boucht, J. (2017). *Curtain: Assessing the Feasibility of Extended Appropriation. The Limits of Asset Confiscation: On the Legitimacy of Extended Appropriation of Criminal Proceeds*. Oxford: Hart Publishing, Bloomsbury Collections.
- Bullock, K., Mann, D., Street, R., & Coxon, C. (2009). *Examining attrition in confiscating the proceeds of crime*. Home Office Summary Research Report 17. London: Home Office National Audit Office (NAO) (2013). *Confiscation Orders*. HC 738 Session 2013–14, December 2013. London: The Stationary Office.
- Cassella. (2008) The Case for Civil Forfeiture, Why in Rem Proceedings are an Essential Tool for Recovering the Proceeds of Crime, *Journal of Money Laundering Control*, 8 – 14,
- Code of Laws of the United States of America 18. 981(b).
- Danmarks borgerliga Straf elov (1930).
- Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council on the Freezing and Confiscation of Instrumentalities and Proceeds of Crime in the European Union
- ECTHR, M v. Italy, appl. no. 12386/86, 15 April 1991؛

- FATF (2012-2018), International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation, FATF, Paris, France, 119-123.
- FATF (2013), Methodology for Assessing Compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT Systems, updated February 2018, FATF, Paris, France,
- FATF (2018), FATF President's paper: Anti-money laundering and counter terrorist financing for judges and prosecutors, FATF, Paris, France, www.fatf-gafi.org/publications/methodandtrends/documents/AML-CFT-judges-prosecutors.html
- FATF (2-13) Guidance National Money Laundering and Terrorist Financing Risk Assessment
- GERMANY: First National Risk Assessment Anti-Money Laundering/ Countering the Financing of Terrorism 2018/2019:
- Hassani, Jalaluddin, Mir Khalili, Mahmoud, Nazari, Mohammad Reza, study of the crime risk management approach from the perspectives of Imami jurisprudence, Iranian criminal law and international criminal law, jurisprudence and fundamentals of Islamic law, Azad University, summer 1400.[In Persian]
- Hassani, Jalaluddin, Mirkhalili, Seyed Mahmoud, Nazarinejad Mohammad Reza, Crime risk approach and its effects in Iran's criminal justice system, Criminal Law Research Journal, Spring and Summer 1400[In Persian]
- Home Secretary Amber Rudd's Speech on Economic Crime at the Financial Conduct Authority Annual Crime Conference (10 November 2016). Available at: <https://www.gov.uk/government/speeches/home-secretary-speech-to-the-fcas-financial-crime-conference> (accessed 19 September 2017). <https://egmontgroup.org/>In South Africa, section 75 of Act 121 of 1998. ireland:National Risk Assessment for Ireland – 2016
- Ireland, the Proceeds of Crime Act 1996 (PoCA 1996), as amended by the Proceeds of Crime (Amendment) Act 2005 (PoCA 2005) and the Proceeds of Crime (Amendment) Act 2016 (PoCA 2016),
- Italy, appl. no. 52024/99, 5 July 2001 'appl. no. 12954/87, 22 February 1994.
- ITALY, National risk assessment of money laundering and terrorist financing – 2018
- ITALY, National risk assessment of money laundering and terrorist financing - 2018P31-39
- J.P. Rui, " The Civil Asset Forfeiture Approach to Organized Crime " (2011) 4eucrim, pp. 153 – 61
- japan:National Risk Assessment of Money Laundering and Terrorist Financing – 2019

- Javanmard, Behrouz, Transnational Organized Crimes from Comparative Criminal Law to the Internationalization of Criminal Law, Javadane Publications, Volume 1, First Edition, 2016,[In Persian]
- Jean-Pierre Brun؛Larissa Gray؛Clive Scott؛Kevin M Stephenson؛Asset Recovery Handbook A Guide for Practitioners؛2021 T e International Bank for Reconstruction and Development / T e World Bank.p14؛
- Levi, M., & Reuter, P. (2006). Money laundering. Crime and Justice: A Review of Research, 34(1), 289–375.
- Malin Thunberg Schunke (2017)Extended confiscation in criminal law,. national, European and international perspective•Publisher: Intersentia.
- Masciandaro, D. (1999), ‘Money laundering: the economics of regulation’, European Journal of Law and Economics,
- Matt Hopkins1 & Nikki Shelton2018؛ Identifying Money Laundering Risk in the United Kingdom: Observations from National Risk Assessments and a Proposed Alternative Methodology؛ European Journal on Criminal Policy؛p3-4
- Mirsaeidi, Seyed Mansour, Sobhani, Hossein, The requirements of the national risk assessment document for money laundering and terrorist financing in the light of the basic risk approach, Criminal Law and Criminology Research Journal, Volume 10, Number 20, Autumn and Winter 1401.[In Persian]
- Najafi Abrandabadi, Ali Hossein, Habibzadeh, Mohammad Jafar, Shams Natari, Mohammad Ibrahim, Organized crime in criminology and criminal law, Modares, fourth volume, number 4, 1379[In Persian]
- Najafi Ebrandabadi, Ali Hossein (2008) New criminology - New criminology; An introduction to risk management criminal policy, updates of criminal sciences, under the supervision of Dr. Ali Hossein Najafi Abrandabadi, first edition, Tehran, Mizan Publications, [In Persian]
- Pak Nihad, Amir, risk-oriented criminal policy, Mizan, Tehran, first edition, 2018, [In Persian.]
- Peter Sproat؛ Unexplained Wealth Orders:An Explanation, Assessment and Set of Predictions؛ The Journal of Criminal Law 2018, Vol. 82(3) 232–244 ^a The Author(s) 2018
- Russian Federation؛ National Terrorism Financing Risk Assessment 2017-2018؛
- Sayqal Yazdan (2017) Legal study - criminology of crime in a risky society, doctoral dissertation in criminal law and criminology, Shahid Beheshti University.[In Persian]

- Shamlou, Bagher, Khalili Paji, Aref, Risk-based approach to criminal policy against money laundering, criminal law research journal, 11th year, spring and summer 2019.[In Persian]
- Simon N.M. Young: Civil Forfeiture of Criminal Property Legal Measures for Targeting the Proceeds of Crime 2009, Published by Edward Elgar Publishing Limited The Lypiatts 15 Lansdown Road Cheltenham Glos GL50 2JA UK.p37-39
- Sobhani, Hossein, Basics and requirements of the system governing property related to crime in the light of the standards of the Special Financial Action Group, their assessment and reflection in Iranian jurisprudence and law, PhD thesis, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh University, Shahrivar 1402 [In Persian]
- Sobhani, Hossein, Razavifard, Behzad, Comparative study of the extended civil sources system in the laws of England, Ireland and Iran, Contemporary Comparative Law Studies, 1402.[In Persian]
- Sonnenberg, Thomas, Germany: New law makes confiscating proceeds of crimes easier 2017p1 [https://www.cms-lawnow.com/ealerts/2017/07/germany-new-law-makes-confiscating-proceeds-of-crimes-easier?](https://www.cms-lawnow.com/ealerts/2017/07/germany-new-law-makes-confiscating-proceeds-of-crimes-easier?cc_lang=fr)
cc_lang=fr
- Stefan D. Cassella: Asset Recovery: The American Experience” that appeared in eucrim: The European Criminal Law Associations’ Forum 3/2013, pp. 98–103,
- Sweden, Penal Code, chapter 36.1962
- Switzerland, Foreign Illicit Assets Act or the Embargo Act, 2015
- Tanzania & Prevention and Combating of Corruption Act, No. 11/200.
- the Criminal Assets Bureau (CAB) Act 1996
- UK, Criminal Finances Act 2017
- UK, Proceeds of Crime Act 2002
- United States National Money Laundering Risk Assessment - 2018 p21-45
- United States, The Civil Asset Forfeiture Reform Act 2000’, 27 Notre Dame J. Legis. 97
- United States: National Money Laundering Risk Assessment – 2015.
- UNODC & the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) Open-ended Intergovernmental Working Group on Asset Recovery ‘Study prepared by the Secretariat on effective management and disposal of seized and confiscated assets’ 23 August 2017 P16